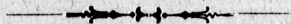

HET KATHOLIEK KERKELIJK VOLKSLIED

IN ONZE MOEDERTAAL.

VOORDRACHT

gehouden in eene vergadering van het St. Bernulphus-Gilde te Utrecht

DOOR

Fr. EPPINK, Pr.

UTRECHT,
WED. J. R. VAN ROSSUM.
1892.

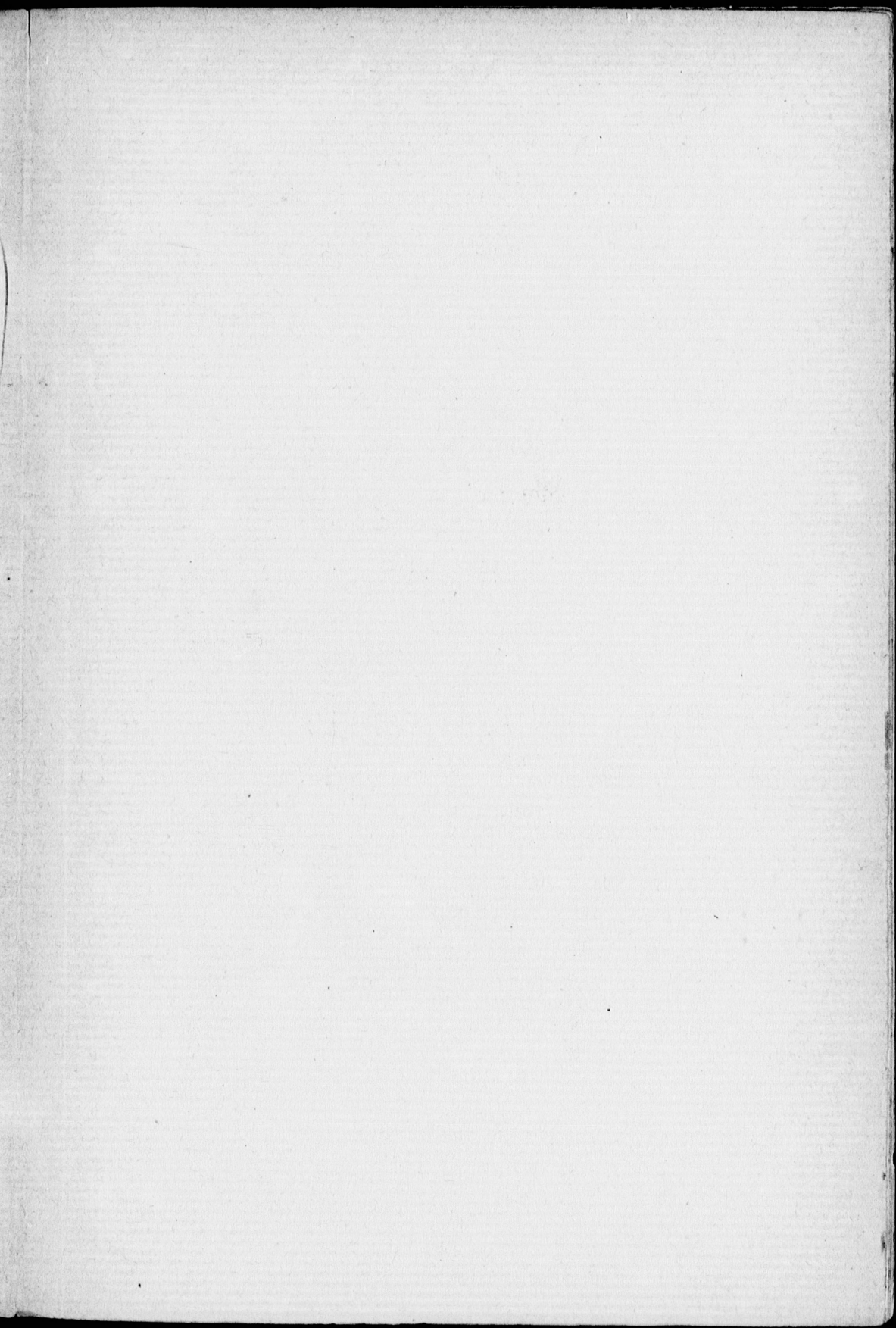
De tyd en heeft noyt weghgenomen

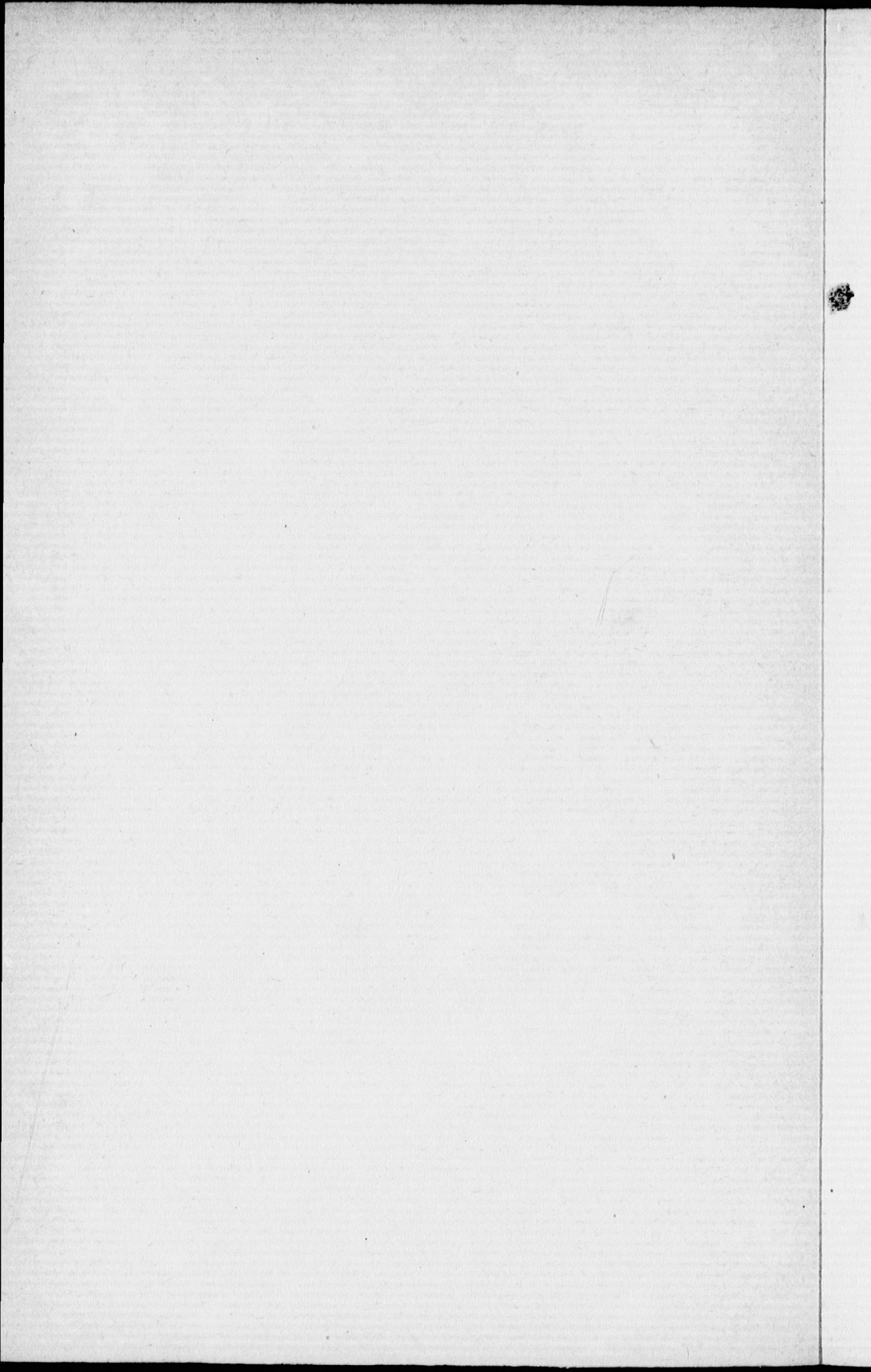
So blinkt hun deugt voor iedereen.

Den naam en 't overschot der vromen

Want nadat zy zijn overleë'n

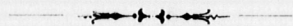

B.M. 7. C. 47

HET KATHOLIEK KERKELIJK VOLKSLIED

IN ONZE MOEDERTAAL.

VOORDRACHT

gehouden in eene vergadering van het St. Bernulphus-Gilde te Utrecht

DOOR

Fr. EPPINK, Pr.

UTRECHT,
WED. J. R. VAN ROSSUM.
1892.

IMPRIMATUR

J. G. H. C. ESSINK,

Libr. Censor.

Ultrajecti 18 Maji 1892.

Mijne Beeren!

Niet zonder aarzelen waag ik het in deze vergadering voor den eersten keer op te treden met een onderwerp, zoo veel omvattend en nog zoo weinig behandeld, als: *Het katholiek, kerkelijk volkslied in onze moedertaal*, waarover ik wensch te spreken. Dit onderwerp koos ik of liever, het drong zich aan mij op; want men spreekt gaarne over iets, waarmede men zich dagelijks onledig houdt.

Intusschen meen ik, dat het de aandacht en belangstelling dezer vergadering verdient en ik vlei mij met de hoop, dat de krachtige steun der *St Bernulphus-Vereeniging*, waaruit reeds zoo dikwerf een scheppende en herscheppende, een kunst- en levenwekkende geest over onze kerkelijke provincie, ja verder zelfs is uitgegaan, ook aan dezen schoonen, thans echter nog weinig bloeienden tak der christelijke kunst ten goede mag komen. Want M. H., het katholiek, kerkelijk volkslied in Nederland leidt een deerniswaardig bestaan. Het doet mij leed, dit te moeten zeggen; het tegendeel te kunnen getuigen en bewijzen zou veel aangenamer wezen. Doch waarom de waarheid verzwegen, ook al is ze onze schande. Zij dingt immers niets af op de goede bedoelingen onzer nieuwere dichters en zangers, op de ernstige pogingen, die in de laatste jaren werden aangewend, om ook hierin nieuw leven te brengen. Nu er kans schijnt te bestaan, om tot een algemeen katholiek zangboek te komen, is het plicht op dien treurigen toestand te wijzen en naar de oorzaak daarvan te vragen.

Mocht het mij gelukken de aandacht van bevoegde mannen op dit onderwerp te vestigen en eene openbare bespreking

daarvan uit te lokken, dan ben ik reeds overvoldaan en zal het welhaast blijken, of de weg, dien ik zal aangeven om tot een goed kerkelijk volkslied te geraken, de ware is.

Het katholiek kerkelijk volkslied dan verkeert in een deernis. waardigen toestand. Om dit aan te toonen, zou ik mij kunnen beroepen op uitdrukkingen hier en daar opgevangen, op hetgeen men b.v. te Kevelaar jaarlijks hooren kan. Ook zou ik zonder veel moeite eene reeks uitspraken kunnen bijeenbrengen, waarin mannen van naam zich zeer ongunstig over ons hedendaagsch lied in de kerk uitlaten. Ik acht het echter wenschelijker mijne bewijzen aan de zaak zelve te ontleenen. Daarom wil ik u aantoonen, welke eischen men aan een kerkelijk volkslied moet stellen en daaraan onze liederen toetsen. Blijken ze dan, over het geheel genomen, die proef niet te kunnen doorstaan, dan acht ik mijne stelling bewezen.

Wat is dan een kerkelijk volkslied? 1)

Een lied, dat geschikt is, om overeenkomstig de kerkelijke voorschriften door het volk in de kerk te worden gezongen.

Wanneer deze omschrijving juist is, dan valt het gemakkelijk de eischen voor zulk een lied in het algemeen aan te geven; dan moet het in de eerste plaats *een lied*, in de tweede *een volkslied* en eindelijk *een kerkelijk volkslied* zijn d. w. z. geschikt, om vóór en na kerkelijke verrichtingen in de kerk te worden gezongen. Ik geloof niet, dat iemand hiertegen iets zal kunnen inbrengen. Wanneer wij ons derhalve een juist denkbeeld willen vormen van een kerkelijk volkslied, dan behooren wij drie vragen te stellen:

Wat is een *lied*?

Wat is een *volkslied*?

Wat is een *kerkelijk volkslied*?

Dit aantal vragen echter verdubbelt zich, wanneer wij de twee bestanddeelen van zulk een lied afzonderlijk in het oog vatten. Want een lied bestaat uit poëzie en melodie, uit gedicht en wijze.

1) Het bijvoegelijk naamwoord „katholiek“ meen ik voortaan te mogen weglaten.

Beide hooren noodzakelijk bijeen, zooals het lichaam en de ziel tot het wezen van den mensch. Zij moeten elkander aanvullen, om samen een goed lied te vormen. Zoo aan een van beide een fout kleeft, gaan beide mank; gaan ze niet in elkander op, dan verliezen ze van hun eigen leven en kracht. Vooral is dit nadeelig, wanneer de fout ligt in de melodie. Want het gevoel voor rhythmus en evenwicht in de melodie is bij den mensch sterker, dan het begrip van poëzie en hare wetten. Een lied met eene gebrekkige melodie, hoe schoon de tekst ook zij, heeft nimmer kans een volkslied te worden.

Gaan wij dan over tot eene afzonderlijke bespreking der twee bestanddeelen van een lied: tekst en melodie.

DE TEKST.

Een kerkelijk volkslied moet, zooals wij boven zeiden, in de eerste plaats zijn: *een lied*.

Dit betwijfelt zeker niemand, ofschoon er wellicht gevonden worden, die niet zoo juist begrijpen, wat hiermede wordt toegestemd.

Wat is een lied?

J. H. VAN DALE antwoordt: „een klein gedicht, waarin de dichter een enkel bepaald gevoel in regelmatige strophen uitdrukt en dat geschikt is om gezongen te worden”. Het lied behoort tot de lyrische dichtsoort. „Das Grundgesetz der heiligen Poësie, zegt Lüft 1), ist dass sie durchweg lyrischer Natur sein muss”.

De dichter van een lied wordt zanger genoemd, omdat hij moet zingen, niet schilderen. „Das Wesen des Liedes, zegt Herder 2), ist Gesang, nicht Gemälde”. In een lied moet de dichter de verschillende gevoelens en aandoeningen zijns

1) Liturgik Manz, Regensburg 1847 II 103. Bij de studie van dit onderwerp heb ik, bij ontstentenis van een hollandsch geschrift, de verhandeling van P. Dreves: „*Ein Wort zur Gesangbuch-Frage*” (Herder, Freiburg) als handleiding gebruikt. Ik acht deze mededeeling noodig, om de duitsche aanhalingen te verklaren en te rechtvaardigen.

2) Stimmen der Völker. Vorwort.

harten op melodieuze wijze uitdrukken. „Die Sphäre der heiligen Poësie, zegt Lüft, ist das Gefühl, das mächtig ergriffene”.

Wil de dichter het hart treffen, dan moet hij zelf hartetaal spreken; hij moet den componist voorzingen, zal deze zijn gedicht met een schoon kleed kunnen sieren. De tonen van een lied moeten uit de volle borstader stroomen, zal het de heilzame uitmerking niet missen, waarvan de dichter spreekt 1):

Het lied dat uit het harte vloeit,
Is als de lieve zon:
Hetzij de zoete lente bloeit,
Of 's winters adem stroomen boeit,
Het is een laafnisbron.

Het lied dat is 't gevleugeld woord,
De tolk van jong en oud,
Het lied is 't volk; ja, 't stemaccoord
Wordt meest in 't burgerhuis gehoord,
Het lied is meer dan goud.

Niets is daarom onnatuurlijker in een lied dan de leer- en preektoon. „Der Hauptfeind, der Würangel aller Lyrik ist der Docirton, der Katheder — oder richtiger der Kanselton, der aus einem didaktischen und einem rhetorischen Elemente sich zusammensetzt” 2). En waarom? Omdat zulk een lied in de eerste plaats tot het verstand spreekt en niet tot het hart. De dichter van een lied wil immers, dat het worde gezongen en de volksdichter legt zijn woorden in den mond des volks. Levert hij nu een leerdicht of houdt hij eene zedepreek, dan maakt hij het volk tot leeraar of zedemeester van zijn eigen ik. Doet hij dit in een kerkelijk lied, waarin de zanger zijn gevoel voor God uitstort, wien laat hij dan onderrichten en terechtwijzen? God zelf. Zulke dichters vatten hun taak zeer gemakkelijk op. Zij kiezen

1) Prudens van Duyse. Nagelaten gedichten Ve Dl. 1e Stuk bl. 81.

2) P. Dreves. „Ein Wort zur Gesangbuch-Frage.” Herder Freiburg bl. 18.

een of ander geloofspunt, een verhaal uit de H. Schrift of vrome legende, deelen het onderwerp hunner keuze in be-rijmd proza mede, voegen er hier en daar eene opmerking bij en eindigen hun gedicht met eene praktische toepassing. Dat is echter de taak van den lierdichter niet. Wie dit doet mag een voortreffelijk catecheet of zedemeester wezen, hij is geen zanger, geen lyrisch dichter. Deze moet zijn hart, door de overweging van een of ander onderwerp getroffen, uitstorten en anderen op hunne wijze zijn gevoel doen deelen: hij moet zingen, zullen anderen met hem meezingen.

Men mag b.v. aan een lied op „de Geboorte van den Godmensch” geen lagere eischen stellen, dan P. VAN HOOGSTRATEN aan een ode op dit feest. Het „moet in de eerste plaats gloeien van een poëzie, die uit het aanbiddend hart van den mensch, als een heilig offervuur tot God opstijgt”. Zijn „hoogste schoonheid moet de verrukking eener liefde zijn, die zielen kan doen ontvlammen, omdat zij zelve blaakt van een hemelsche vlam” 1).

Wanneer wij nu de litteratuur van ons tegenwoordig kerkelijk volkslied slechts vluchtig doorloopen, dan vinden wij eene menigte liederen, die aan het gewraakte euvel mank gaan. Nemen wij b.v. den aanhef van een lied, met het opschrift: „Betrouwen op de voorspraak van Maria”.

1.

Vergeet een moeder ooit haar kind
In ramp of ongeluk?
Onttrekt zij 't ooit haar moederhart
Bij 't nijpen van den druk?

2.

O neen! zij snelt met liefde toe,
Niets wat haar wederhoudt,
Zij rust niet voor zij 't dierbaar pand
Gelukkig weer aanschouwt.

1) Studiën en kritieken door P. F. Th. van Hoogstraten Ord. Praed. Nijmegen Malmberg 1891. Tweede Deel pag. 205.

3.

En zou dan zij, die Moeder was
 Van haren Heer en God
 Die ons van Hem aan 't kruis ontving,
 Niet deelen in ons lot.

Dit lied, 20 strofen lang, verliet in 1888 de snelpersdruk van W. Bergmans te Tilburg 1). Maakt het niet den indruk, alsof de zanger zich zelf nog van het vertrouwen op Maria moest overtuigen en bij anderen dat vertrouwen wil wekken? Kan men dit noemen taal des gevoels, „des mächtig ergriffene?”

In een boekje met den titel: *Gezangen onzer Broederschap* 2) vind ik n°. 10 volgend lied:

Gaat allen tot Josef.

1.

Gaat allen tot Josef den vader der armen
 Hij troost u in droefheid, hij lenigt uw smart.
 Zijn vaderhart gloeit steeds van liefde en erbarmen
 Uw bede zij vurig en kome uit het hart.

2.

Geen Engel werd ooit als St. Josef verheven,
 Tot Vader van Jesus kiest God zelf hem uit;
 Tot Bruidegom wordt hij Maria gegeven
 Maria de vruchtbare maagd'lijke Bruid.

3.

Maria en Josef en 't Kind in hun midden,
 Wat heerlijk, wat hemelsch verruk'lijk gezicht
 Als Josef het goddelijk Kind nu komt bidden,
 Verkrijgt hij zoo zeker, zoo speedig, zoo licht.

1) Handboekje voor de leden van de *O. L. V. Broederschap der bedevaart van Tilburg* naar *Kevelaar* en *Handel*.

2) Verzameld door een Pater Redemptorist. G. Borg, Amsterdam.

4.

Hij heeft voor ons allen genade gevonden,
 Vlucht daarom tot Josef zoo goed en zoo rijk;
 Verbreekt dan de onzalige keet'nen der zonden
 En weest den Gerechte den Heil'ge gelijk.

5.

Na hevigen strijd in dit aardsche gewemel,
 Is vrede en ook eeuwig geluk u bereid;
 Met Jesus, Maria en Josef ten hemel,
 Van strijden en aardsche becomm'ring bevrijd.

Men hoort het duidelijk, de dichter heeft wel eens eene preek op den H. Josef gehoord of gehouden, maar, zoo zou ik willen vragen, moest dan ter wille van deze in matproza verstrekte raadgevingen, vermaningen en onderrichtingen de schoone melodie van het oude: „*Mariae, dum spiro, amorem requiro*” op het Procrustes-bed worden uitgestrekt en half onkenbaar gemaakt! Zou iemand in deze vijf strofen eene aanleiding en opwekking kunnen vinden, om tot Josef te gaan! Dit toch schijnt de dichter vooral op het oog te hebben gehad.

Het volgende voorbeeld vind ik in het veel verspreide „*Handboekje der H. Familie*”.

Acte van Geloof.

1.

Broeders, welk geloof hebt gij?
 Zegt uw Credo; antwoordt mij.
 Credo 't Evangelie Gods
 Met de vastheid van de rots.
 Credo! credo!

2.

Zeg mij dan op welk gezag
 Zulk een vastheid steunen mag?
 Op mijn Gods waarachtigheid,
 Die niet faalt en niet misleidt.
 Credo! credo!

3.

Maar van waar, uit welken mond
 Weet gij wat God heeft verkond?
 Uit den mond van Jesus' Bruid,
 Die zich mild voor mij ontsluit.
 Credo! credo!

Dit catechetisch onderwijs wordt in vragen en antwoorden
 zeven strofen lang voortgezet.

Nu volge eene berijmde zedepreek gemaakt op de woorden
 Ecclus. V, 8 en 9:

1.

Morgen, morgen, altijd morgen
 Is de zang der zondaars al.
 Morgen of wel overmorgen
 Wil ik voor wat anders zorgen;
 Morgen 'k mij bekeeren zal.

2.

Nu laat ik nog 't radje loopen,
 Morgen adieu, goede nacht.
 Morgen wil 'k op nieuw beginnen,
 Heilig leven na Gods zinnen;
 Morgen is het al volbracht.

6.

Morgen kan de hand des Heeren
 Stooten u in 't vuur der hel,
 Morgen is misschien uw woning,
 Bij den duivel zonder schooning,
 In den afgrond van de hel.

8.

Denkt dan zondaars! wat is morgen?
 Hoe onzeker morgen is?
 Heeden, heeden, dat is beter,
 Heeden, nu, terstond is zeeker,
 Zonder uitstel, dat is wis.

De andere strofen zijn voor den lichtzinnigen zondaar even opwekkend en dringend tot bekeering. Wie na deze preek in zonden blijft leven en nog „'t radje loopen" laat, moet wel een verstokt zondaar wezen. Het lied schijnt eene oorspronkelijke gedicht te zijn uit het midden der vorige eeuw; mede de slechtste periode der religieuze poëzie. Men kan dit ter vergoelijking aanvoeren, maar daarmee is het niet verdedigd. Het werpt een eigenaardig licht op dien tijd. Ik vond het in *Messis copiosa*, een zangboekje 1761 te Amsterdam gedrukt, maar begrijp niet, hoe de verzamelaar deze boetpredicatie eene plaats kon aanwijzen naast zoo menig schoon lied. Want zooals we later zien zullen, is dit boekje voor ons van hooge waarde.

Laat ik nu hieraan nog een paar liederen toevoegen, die een schriftuurlijk verhaal tot grondslag hebben, maar waarin de leer- en preektoon te zeer uitkomt. Om geen slechtere te nemen, wil ik ze ontleenen aan: „*Oude en nieuwe Kerstliederen* der Gebr. Thijm. No. 85 begint aldus:

1.

Neemt, al die Jesus wilt gaan zoeken,
Neemt ijvervol het voorbeeld aan
Der Drie, die ver uit 's waerelds hoeken
Naar hunnen Heer zijn opgegaan.

2.

Drie mannen vroom en wijs van rade,
Drie Koningen van 't Oosten-land,
Zij sloegen 't Licht des Hemels gade,
En aller sterren loop en stand.

De vijf volgende strofen geven een beknopt verhaal van de geschiedenis der Drie Koningen en het geheel eindigt met deze opwekking:

8.

Wilt broeders, wilt u dan bereiden
Gods Licht t'aanvaarden met uw hert;
't Zal als een ster u henenleiden,
Waar dat uw Heer geboren werd.

9.

Komt vrij uit 's Waerelds duistre hoeken
 En geeft Herodes geen gehoor,
 Gij zult God vinden, wilt maar zoeken,
 Hij stelt zijn dienaars niet te loor.

Het tweede lied op het Feest der H. Drievuldigheid No.
 116 heft aldus aan:

1.

„Mij is volkomen macht gegeven
 „Als in den hemel ook op aard;
 „Gaat heen, en leert aan al die leven
 „Wat ik u heb veropenbaard.

2.

„Hen doopend in den naam des Vaders,
 „Des Zones en des Heiligen Geest!
 „Wekt heel het menschenkroost tot daders
 „Van mijn geboden — minst en meest!

3.

„Ik zal gestadig met u wezen
 „Van nu zoo lang de waereld staat”.
 Uw goedheid, Heere, zij geprezen;
 Uw macht, o Heere, heeft geen maat.

Is dat de aanhef van een lied, zal menigeen verwonderd
 vragen. En terecht. Ongetwijfeld zou het beter geweest zijn,
 zoo de dichter de stof zijner overweging niet had medegedeeld
 en het lied was begonnen met de volgende strofe:

4.

O rijkdom, o verborgen schatten
 Van 't Wezen Gods! wie reikt er aan!
 Geen schepsel kan zijn Wezen vatten,
 Geen maaksel kan zijn zin verstaan

Heer, Heilig, Heilig, Heilig klinkt 'et,
 Want heilig zijt Gij zonder end!
 Het menschdom als de Seraf zingt 'et,
 De blikken needrig afgewend.

Ook zou ik de volgende strofe willen schrappen.

8.

Buigt uw verstand en al uw krachten,
 O Mensch, voor zulke Majesteit,
 Opdat de grootheid dier gedachten
 Niet op de winden u verspreid'.

De strofen 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 zouden de stof kunnen leveren voor een goed lied. Omdat de verzen echter een voet te veel hebben, zal men er moeielijk eene geschikte volksmelodie op kunnen vinden.

De aangehaalde voorbeelden acht ik voldoende om te doen zien, wat er met den leer- en preektoon in een lied bedoeld wordt. Liederén, waarin deze zich op den voorgrond dringt, kan men met Lüft 1) noemen „dürre durchsichtige, gereimte Predigten und darum ungereimte Lieder."

Bedenklijker echter wordt de zaak, zoo de dichter in een lied zelfs de leer der Kerk tegen andersdenkenden verdedigt, geopperde bezwaren gaat weerleggen, bestaanden of vermeenden twijfel uit het hart des zangers wil wegnemen.

Zulke liederen worden door de uitspraak van GERVINUS 2) in het hart getroffen: „Der Ausdruck eines nie angefochtenen Glaubens wirkt auf die Andacht weit besser, als die schönsten Gründe der Ueberzeugung". Gelukkig echter zijn zulke polemische producten in onze dagen zeldzaam. J. STALPERT VAN DER WIELE geeft er ons een voorbeeld van in zijn „Gulde-

1) t. a. p.

2) Gesch. der poët. Nat. Lit. IV. 179.

Jaers Feestdaghen". Zijn lied op St. Pieters-Stoel (18 Jan.) begint aldus:

Die niet en willen dolen,
 Maar salich willen sijn,
 Die wachten zich te scholen
 Met Luther en Calvijn.

Het is bekend, dat Luther ook het lied gebruikte als middel, om zijne leer bij het volk ingang te doen vinden en daaraan is het wellicht toe te schrijven, dat ook van katholieke zijde in deze werd gezondigd.

Volgt hieruit nu, dat een lied geen dogma mag behandelen, geen verhaal mag bevatten en den zondaar van geen bedreiging of straf mag spreken? In geenene deele, zoo de dichter slechts den juisten toon weet te treffen; 't is ook hier „le ton, qui fait la musique". Het komt er maar op aan, hoe de dichter zijn geloofspunt in het lied verwerkt. Een lyrisch dichter mag leeren, maar moet niet willen leeren; hij mag een dogma behandelen, maar het lyrisch element moet het dogmatische beheerschen. Uit de overweging van het geheim moet het lied aan de borst des zangers ontwellen, zooals de machtige *Sequentia*:

Lauda Sion Salvatorem
 Lauda Ducem et Pastorem
 In hymnis et canticis

aan het hart van den engelachtigen leeraar ontwelde, toen hij in overweging de diepte van Gods liefde in het Heilig Geheim had gepeild, zoover een mensch die peilen kan. In volle accoorden laat hij ons hooren, wat er in zijn hart omgaat; hoe hij dankt, juicht, jubelt, aanbidt. En wanneer hij daarna op een schijnbaren leertoon dat geheim in geheel zijn omvang ontwikkelt, dan geschiedt dit enkel, om in de strofen „*Ecce panis*" en „*Bone Pastor*" andermaal het gevoel zijns harten in al zijn volheid uit te storten. Dit hemelsch gezang, wat men lezende reeds zingt, is een voorbeeld en bewijs

tevens, hoe een dogma in een lied kan en moet behandeld worden.

Op gelijke wijze mag een lierdichter verhalen, doch men moet het hem afluisteren, dat het verhaal geen hoofdzaak is. Een lied mag geen oratorisch verhaal wezen; de dichter mag mededeelen, wat hij overwogen heeft, maar de gevoelens, door die overweging gewekt, moeten den toon aan het lied geven. Het verhaal moet den achtergrond vormen van het beeld des harten, dat hij in zijn lied uitstort. Hiervan vinden wij eene reeks schoone voorbeelden. Ik wil er slechts op een paar wijzen. In de eerste plaats op het albekende, overoude:

1.

Het viel eens hemels douwe
 Al in een maechdekijn.
 Ten was nye beter vrouwe
 Dat dede een kindekijn
 Dat van haer wert gheboren
 Ende zi bleef maghet fijn.
 O maghet wtuercoren
 Lof moet v altoos sijn.

2.

Die maget ghinc mit kinde,
 Gheen swaerheyte en ghinc haer an
 Als Joseph dat versinde
 Die goede rechtueerdige man
 Hi dacht ick wilse laten
 Ick en ben die vader niet
 Ende trecken mijnder straten
 Eer mi meer scanden geschiet.

Op denzelfden toon wordt ons in de vijf volgende strofen verhaald, hoe de Engel den H. Josef kwam geruststellen, den tocht naar Bethlehem, het zoeken naar een verblijf, de

geboorte, de blijdschap van Maria, toen zij het Kind aan haar harte drukte. De laatste strofe luidt dan:

8.

Maria zuyuer fonteyne
Daer God sijn ruste aen nam,
Bidt voer ons al ghemeyne
Ende versoent dat godlijk lam
So dat wij moeten gheraken
Met hem int soete dal
Daer vruechd is bouen maten
Die eewelick dueren sal 1).

Het tweede verhaalt ons de ontmoeting van Jesus en Maria op den kruisweg en het lijden der Moeder onder het kruis van haren Zoon. Men gevoelt reeds bij den aanhef, hoe de dichter zijn onderwerp heeft overwogen en in de groote liefde van Maria tot haren eenigen Zoon de bron en de oorzaak ziet van haar mateloos lijden. Ik geef slechts de eerste twee strofen, omdat ik deze voor mijn doel voldoende acht. Het geheele lied heeft 16 strofen, bij Thijm slechts 12.

1.

Van liefden comt groot liden
Ende onder wilen groot leyt
Het minde die maget Maria
Den Gods Soon wel ghemeyt.
Si minde hem seer, si hadde hem lief
Als si hem sach in liden
Si en conde gherusten nyet.

1) Dit en het volgende lied ontleen ik aan: „Een deuoot ende profitelick Boeccken” 1539 pag. 34 en 74, nieuw uitgegeven door D. F. Scheurleer, Nijhoff 's Gravenhage 1889. Men vind ze ook, maar gewijzigd, in: „Oude en nieuwe Kerstliederen” van Alb. Thijm n°. XI en XCV. Thijm zegt, dat ze beide van omstreeks 1500 zijn. Het eerste is echter geen oorspronkelijk lied, maar eene vertaling of vrije omwerking van het latijnsche: „*Est virgo coeli rore repleta desuper*”, (Zie ook W. Bäumker „*Das Kath. Deutsche Kirchenlied*” Bd. I n°. 100). Of dit van het tweede soms ook mag gezegd worden, zal later moeten blijken.

2.

Maria was in liden
 Si ghinc eenen droeuen ganc.
 Tot Hierusalem voer die poorte
 Die si ontsloten vant
 Daer sach si comen haers herten lief
 Met eenen cruce gheladen
 Als een verbannen dief.

Wanneer men deze liederen leest, dan hoort men het verhaal, maar het boeit onze aandacht niet. Wij worden slechts herinnerd aan hetgeen wij reeds wisten, maar deelen nu in de gevoelens, die de overweging dezer gebeurtenissen in den dichter heeft gewekt.

Zoo mag dus de lierdichter een dogma, een verhaal der H. Schrift, zelfs eene legende tot onderwerp kiezen, indien hij slechts den juisten toon weet te treffen. Ook mag hij snaren aanroeren, wier trillingen in het hart des zondaars wroeging wekken en hem tot bekeering roepen, ja dringen. Hij mag dit doen even goed als *Johannes Brugman* in een lied, wat ik hier ten slotte in zijn geheel wensch mede te deelen.

1.

Met vruechden willen wi singen
 Ende louen die Triniteyt
 Dat sy ons wil bringhen
 Ter hoochster salicheit
 Die eewelijck sal dueren
 Och eewelijck sonder verganc
 Och mocht ons dat ghebueren
 Och eewelijck is soe lanck.

2.

Leefden wi na die gheboden
 Also wi leuen souwen
 Ende dienden altoos gode
 Ende onser lieue vrouwen
 Ende lieten ouer lijden
 Die werelt in haren ganck
 Wij souden hier na verbliden
 Och eewelijck is soe lanck.

3.

Die bliscap is sonder eynde
 Hier bouen int hemelrijk
 Die wi daer sullen vinden
 En heuet gheen ghelijck
 Dat is dat godlijck wesen
 Het schenct ons bliden dranck
 Also wi hooren lesen
 Och eewelijck is soe lanck.

4.

Die engelen van hier bouen
 Sij maken so grooten chier
 Laet ons hem allen louen
 Het ghelt ons euen dier.
 So moghen wij verbliden
 Ende singhen der engelen sanc
 Tot eewelijcken tiden
 Och eewelijck is soe lanck.

5.

Die heyligen alle gader
 Sij maken groote feest
 Sij loven God den vader,
 Den sone, den heyligen gheest
 Als wij die sonden laten
 Sij wetent ons groten danck
 Sij verbliden bouen maten
 Och eewelijck is soe lanck.

6.

Maria die moeder ons heeren
 Si is van ons verblijt
 Wanneer wij ons bekeeren
 In dezer allendigher tijt
 Maria maghet reyne
 O edel wijngaert ranck
 Bidt voer ons al ghemeyne
 Och eewelijck is soe lanck.

Nu laet ons dienen gode
 Dat rade ick jonck ende out
 Ende houden sijn ghebode
 Ende louen hem menichfout
 Dat hi ons wil beschermen
 Al van der hellen stanck 1)
 Ende van dat eewich kermen
 Och eewelĳck is soe lanck 2).

En hiermede acht ik de eerste hoedanigheid van een kerkelijk volkslied voldoende verklaard en toegelicht. Het moet een lied wezen. Wie een goed vers maakt, is niet altijd in staat een goed lied te leveren. Gebruikt een dichter het, uit gebrek aan iets beters of uit verkeerd inzicht, om te leeren of den zedemeester te spelen, dan is hij op den dwaalweg. Zoo iemand mag een goed gedicht maken, geen lied; het mag zich leenen tot declameeren, tot zingen nimmer. Een lyrisch dichter heeft hoogere roeping. Hij moet het edele, reine gevoel zijns harten aan anderen mededeelen. Het lied moet stroomen uit de volle borstader; wat niet uit het hart komt, kan onmogelijk het hart treffen.

De tweede vraag, hierboven gesteld, brengt ons op een gebied, waar geen juiste omschrijving meer mogelijk is.

Wat is een volkslied?

Het antwoord laat zich beter gevoelen, dan in woorden uitdrukken. Zou de smaak des volks misschien de maatstaf zijn, waarnaar dat lied moet beoordeeld worden? Zoo dit waar kon wezen, dan was het met alle kunst gedaan. Of

1) Deze en soortgelijke uitdrukkingen, die in vroegere tijden geen aanstoot wekten, moeten voor ons oor door andere worden vervangen.

2) „*Een devoot ende profitelyck Boesken*” p. 24. Zie Thijm n°. 136. Het behoeft niet gezegd, dat deze en soortgelijke liederen eene omwerking moeten ondergaan, zullen ze in een gezangboek voor ons volk worden opgenomen. Het was mij enkel om de zaak te doen, niet om den vorm.

is het niet waar, dat aan het volk dikwijls juist datgene het meest behaagt, wat in de oogen van den kunstenaar de minste waarde heeft; terwijl het aan menig kunststuk den rug keert? En waar is de kunstenaar, trouw genoeg aan zijn beginsel, die aan deze volksliefhebberij van tijd tot tijd geen offertje bracht? De smaak des volks kan onmogelijk hoogste kunstrechtter wezen.

Maar wat maakt dan het lied tot een volkslied? Trachten wij dit althans uit de verte aan te duiden. „Nehmen wir die Sache, zegt P. Dreves 1), wie sie liegt. Das Kirchenlied ist bestimmt nicht für einzelne bevorzugte Lieblinge der Muse, es ist geschrieben für 's Volk. Jene Kirche, angefüllt mit Individuen aller Alter und Stände, mit Arm und Reich, Gelehrt und Ungebildet, sie alle, wie sie da knielen, Bank an Bank, und Kopf an Kopf, sie sollen es denken, im Herzen mitbeten und mitfühlen. Dieser Umstand allein gibt uns das nöthige Correctiv, die nöthige Fessel, die wir nicht der Subjectivität, wohl aber dem Subjectivismus im Kirchenliede anlegen müssen". In deze woorden vinden wij het juiste gezichtspunt aangegeven. Het lied, waarvan wij spreken, is bestemd voor het volk, dat uit alle rangen en standen in het huis Gods samenstroomt. Zal het volk met den dichter meezingen, dan moet deze den gezonden zin des volks kennen en gevoelen, wat er in het volk leeft. De volksdichter moet een dichter zijn *uit* het volk, niet enkel *voor* het volk; hij moet denken, gevoelen en spreken als het volk, zal hij begrepen worden. Hooge bespiegelingen en hoogdravende uitdrukkingen zijn in een volkslied misplaatst. Wat een dichter gevoelen en zeggen kan, maar misschien geen tien uit het volk met hem, moet hij in zijn hart besloten houden. Hij moet over de verhevendste waarheden in eenvoudige taal kunnen spreken.

Nu zou iemand tot de verkeerde gevolgtrekking kunnen komen, dat namelijk de andere uitersten in een volkslied geen fouten zijn: dat voor het volk alles goed is. Niets is echter minder waar. Dorheid, gebrek aan gevoel, aan leven en

1) „Ein Wort zur Gesangbuch-Frage." p. 39.

beweging, armoede en platheid zijn in een volkslied evenzeer gebreken, als hooge bespiegelingen, stoute beelden en hoogdravende woorden. Men mag het volk niet onderschatten. Al kan het den dichter in zijn hooge vlucht niet volgen, toch lacht het met platte, alledaagsche uitdrukkingen: het gevoelt meer, dan het zegt.

De dichter van een volkslied moet dus een man uit het volk zijn, het volk kennen en gevoelen, wat er in het hart des volks omgaat en dat gevoel in gezonde, voor het volk verstaanbare en tevens waardige taal weten weer te geven. Voegen wij hierbij nog, vermits er van een kerkelijk lied sprake is, dat de dichter een goed Christen moet wezen, wiens hart bij de overweging van Gods liefde, in de schepping en verlossing getoond, van dankbaarheid klopt en van wederliefde blaakt, dan hebben wij een vrij goed denkbeeld van een kerkelijk volksdichter en een vrij juisten maatstaf, waarnaar wij zulk een lied voor het volk mogen, ja moeten beoordeelen. Zulk een lied moet objectief, maar tevens subjectief zijn. Objectief, in zooverre de dichter niet zijn eigen persoonlijk gevoel weergeeft, maar slechts dat, wat onder het christenvolk leeft. Subjectief, wijl dit slechts dan mogelijk is, wanneer hij in het leven des volks is doorgedrongen, met het volk leeft en gevoelt. „Wer als Christ das Tiefste seines Innern am reinsten ausspricht, zegt Lange 1), spricht aller Christen Tiefstes aus". Wie dit doet, en aan de godsgave van dichter, kennis des volks, vorming en gezonden smaak paart, zal een lied kunnen scheppen, wat leven en warmte heeft, voor ongeletterden verstaanbaar, voor geleterden aantrekkelijk is en door het volk gaarne gezongen wordt.

Laat ons nu door voorbeelden het gezegde nog een weinig nader verklaren. Ik kies daartoe een boekje, getiteld: „*Gezangen onzer Broederschappen*." 2) Toen het verscheen, schreef mij een vriend: „Hebt gij het nieuwe bundeltje: „*Gezangen*

1) Die kirchliche Hymnologie p. 29.

2) Verzameld door een *Pater Redemptorist*, Amsterdam G. Borg. Blijkens het „Voorwoord" is dit eene vermeerderde uitgave van een ander bundeltje, dat twee jaren vroeger verscheen onder den titel: „*Gezangen voor de Broederschappen van O. L. V. van Altijdd. Bijstand en den H. Alphonsus*."

onzer Broederschappen" van een Pater Redemptorist al gezien? Mij dunkt, dit boekje brengt ons een flinken stap achteruit op den goeden weg. Overdreven sentimentaliteit in den tekst en muzikale nonsens zijn op menige bladzijde te vinden". De schrijver dezer ontboezeming kon moeielijk denken, dat ze ooit in druk zou verschijnen, anders waren zijne uitdrukkingen allicht minder sterk geweest. Overig ens ben ik het volkomen met mijn vriend eens. Na hetgeen *Mgr. van der Ploeg*, *Mgr. Lans*, *Jansen*, *Wüst*, *Hens*, *Ponten* en anderen in de goede richting hebben gewerkt, had dit boekje niet meer moeten verschijnen. Daarom verwonderde het mij zeer, in de Januari- Februari-Afl. (1892) van het *St. Gregorius-Blad* ook dit bundeltje te zien geprezen en aanbevolen.

Intusschen levert het mij ruime stof, om hetgeen ik in een volkslied afkeurde met voorbeelden aan te toonen.

No. 61 heeft tot opschrift:

Liefdeontboezeming tot Maria.

1.

Mijn leven is vurig Maria beminnen

Maria, wier hart zoo van liefdegloed blaakt,
Dat iedere sterv'ling haar gunsten kan winnen,
Hoe zondig hij ook tot haar zetel genaakt,
Wel troont zij in 't hoogste der hemelenbogen,
Als aller gebiedster, bekleed met Gods macht;
Toch rusten op ieder haar liefelijke oogen,
Die hier naar de hemelsche schoonheid versmacht.

2.

Zij minlijke Maged, zoo zuiver, zoo edel!

Zij dochter van God, aan Gods liefde verloofd,
De kroon van Gods Moeder omstraalt haren schedel,
Zij heeft ook mijn hart door haar schoonheid geroofd.
O mocht dan haar name vol zoetheid en leven
Weerklinken langs berg en langs heuvel en dal!
O mocht heel de wereld door liefde gedreven,
Haar goedheid verkonden met daavrend geschal!

4.

O roofster der harten, vol liefde, vol zoetheid,
 Maria, o strek uwe hand naar mij uit,
 En werp om mijn hart den strik uwer goedheid,
 Ontruk het mijn boezem, uw liefde ten buit!
 Doortintel mijn hart met dien vuurgloed der minne,
 Die u, o mijn Moeder voor Jesus verteert!
 En maak, dat mijn liefde, o gij Liefdevorstinne,
 Mijn liefde voor Jesus en U steeds vermeer.

De titel belooft de dichterlijke ontboezeming van een hart, dat Maria vurig mint. Wij worden echter teleurgesteld en herinnerd aan den onberaden zoon van Daedalus uit de grieksche mythologie. De twee laatste verzen kunnen in goed hollandsch niets anders beteekenen, dan dat de liefde zich zelve moge vermeerderen. Kon men nog zeggen, wat P. DREVES ergens van zeker soort liederen getuigt, dat „die saumnachschleppende *Eloquentia*” wel zoo vriendelijk is, hare zuster, de *nuda veritas*, met een rhetorisch vjgeblad bij te springen; want vriendelijk mag deze welsprekendheid wezen, schoon is ze niet en de sleep ontbreekt haar geheel. Ongelukkig de componist, die zulk een lied met een melodieuze kleed moet uitdossen. De melodie, waarop de verzamelaar ze laat zingen, is beneden kritiek.

Wat nu volgt is de aanhef en de slotstrofe van een: „*Zegzang op het goddelijk Hart.*” No. 31.

Welk een schouwspel! 't Hart der harten
 's Eeuwgen Vaders eeuwge Zoon,
 In een zee van smaad en smarten
 Op het schandlijk kruis ten toon.
 Waar zijn haat'ren Hem omschaat'ren
 Met een storm van spot en hoon.

Ik verlang het, ik begeer het,
 Ja, ik wil, ik moet het Heer!
 Sterk dat wenschen en vermeer het,

Maar ik bid het en bezweer.
 Moet ik leven, laat mij geven } *bis.*
 Hart voor hart en immermeer.
 Moet ik lijden, laat mij strijden,
 Altoos moedig, altoos meer;
 Moet ik sterven, doe mij erven,
 't Hart, dat ik alleen begeer.

De vier andere strofen en de melodie doen voor de aangehaalde in kunstwaarde niet onder. Een heerlijk zegelied!

Nummer 32 is meer mystiek. Die ziel klaagt over het verlies van haar Beminde en verlangt naar hereeniging met Jesus. Het herinnert aan zoo menig schoon lied der „minnende” en „boetvaardige ziele” uit vroegere tijden.

1.

Somber woud, dat door uw zwijgen
 Schijnt te treuren om mijn smart;
 Luister naar mijn boezemhijgen
 Naar den klaagtoon van mijn hart.

2.

Hoor toch naar mijn zielsgefluister,
 Breng mijn bang gemoed tot rust,
 Laat mij in uw eenzaam duister
 Droevig zijn naar hartelust.

3.

Ja, mijn tranen zullen vlieten,
 Tolken van mijn diepe smart;
 Tot ik u, o zielsgenieten
 Weer mag drukken aan mijn hart.

4.

Ach, waar hebt gij u verscholen,
 Jesus, die mijn hart verwondt?
 Moet ik hulpeloos dan dolen,
 Ver van u, op vreemden grond?

Op dezen toon zingt de dichter zeventien strofen lang. Het oorspronkelijk lied van den II. Alfonsus, want wij hebben hier met eene vertaling te doen, mag een schoon geestelijk lied wezen, in *dit* boekje is het niet op zijn plaats.

De verzamelaar schijnt het verschil tusschen een geestelijk en een kerkelijk volkslied uit het oog te hebben verloren. Niemand zal iets willen afdingen op de schoonheid van het lied, wat ons Zuster Bertken zong: „Ik was in mijn hofken om kruid gegaan”, maar wie zal het ooit als een volkslied gaan uitgeven en zelfs in de kerk laten zingen.

Laat mij nu nog een paar andere liederen uit hetzelfde zangbundeltje mogen mededeelen, die om andere redenen voor het volk te hoog en daarom geen volksliederen zijn.

Nº. 20.

1.

O God, wat is de mensch gelukkig!
Die sterven mag van liefdesmart
Voor Jesus, die in liefde en schoonheid
Elk andre liefde en schoonheid tart.

2.

Uit liefde voor zijn arme scheps'len
Neemt Jesus alle vormen (!) aan,
Om ze aan zijn godd'lijk Hart te boeien,
En in één liefdeband te slaan.

Welke „vormen” Jesus voor ons aanneemt; melden de vier volgende coupletten. Zij zeggen ons hoe „het goddelijk Woord als kind het levenslicht ziet”; hoe Jesus „als een arm en schoone jongeling in eene lage werkmanswoning, hard zwoegend zijn gering bestaan vindt”; hoe Hij „als een op-roerling geboeid en gesard zijn leven eindigt in een zee van smart”; hoe Hij „onder schijn van brood verborgen, zijn armen uitbreidt naar iedere ziel, die als eene bruid Hem volgen wil”. Dan verzucht de dichter:

7.

O zwijg dan, zwijg, gij valsche wereld,
Verwacht geen liefde meer van mij;
Een ander heeft mijn hart veroverd,
Meer min'lijk, meer getrouw dan gij

Uitdrukkingen als: „kwijnen, doen kwijnen, mogen sterven van liefdesmart”, die men onder andere in dit en het volgende lied (n°. 51) aantreft, mogen in den mond van een Heilige natuurlijk zijn, door den gewonen sterveling worden ze niet gebezigd. Met zulke uitdrukkingen moet men in een volkslied uiterst spaarzaam zijn, vooral wanneer een lied naar inhoud en vorm het predikaat „middelmatic” niet halen kan.

1.

Kent gij den wensch mijns harten Maria zoet!
Ik wensch voor u te branden van liefdegloed,
Ik wensch aan uwe zijde als kind te staan,
Neem schoone Koninginne mij zondaar aan.

2.

En gij, o geur'ge roze, zeg nu ook gij,
Al wat uw Moeder harte verlangt van mij.
Aan schatten, lieve Moeder, ben ik niet rijk,
Maar zie, hier is mijn harte als liefdeblijk.

3.

Doch gij, o hartenroofster, naamt reeds dit hart;
Uw liefde deed dit kwijnen van liefdesmart,
Bescherm mij, goede Moeder, in allen nood,
Tot 'k eeuwig u kom prijzen na mijnen dood.

Zulke volksliederen zijn niet goed te keuren, tenzij men de meening deele, dat het slechtste voor het volk nog goed is.

Er is echter nog een bezwaar, waarop ik hierboven reeds met een enkel woord wees; een bezwaar, dat niet zoozeer de taal en den versbouw, dan wel den inhoud van menig lied raakt en mij gewichtig genoeg schijnt, om er nog even op terug te komen. Bij het voorloopig plan voor „*Looft den Heer!*” *Katholiek gebeden- en gezangboek voor Nederland*, voegde iemand deze opmerking: „zoo ik u betreffende de gebeden een wenk mag geven, dan zou het deze zijn: neem toch geen gebeden op, die Heiligen, in hooge, heilige geestdrift hebben gesproken en neergeschreven, die echter geen gewoon sterveling kan nazeggen zonder zich-zelf te misleiden. Wat deze hoog begenadigden voelden en zeggen konden, gevoelt en zegt geen tiende uit het volk”. Deze juiste opmerking schoot

mij op menige bladzijde van genoemd werkje te binnen; ook herinnert het te veel en te sterk aan de wansmakelijke fransche prentjes met harten en duiven aan linten en strikken. Wanneer ik hierbij nu nog voeg, dat de melodieën met de liederen vrij gelijken tred houden, dan meen ik te mogen beweren, dat dit bundeltje in 1890 niet meer had moeten verschijnen.

Doch ik lever geen kritiek op dit zangboekje en daarom wensch ik nog te wijzen op een paar liederen, voorkomende in: „*Oude en Nieuwere Kerstliederen*“, die door de Gebr. Thijm zelf met een bijvoegelijk naamwoord als: onaangenaam, ijskoud, wrevelwekkend, zedekundig, stroef enz. zijn vereerd. Daartoe behooren onder andere: „*Aangenaam en lieflijk duister*“; „*Juicht, o menschen*“; „*O mensch, loof God, wil u verblijden*“; „*De schaduwen verdwijnen*.“ Hiervan slechts een voorbeeld.

1

Juicht, o menschen! Hij die de aarde
Met de vruchten, die zij baarde,
Uit het niet te voorschijn bracht,
En den hemel, zoo vol luister,
Voor u opriep uit het duister,
Is geboren deze nacht.

4.

Uit de Moedermaagd geboren,
Door de Godheid-zelf verkoren
Voor het groot verzoeningswerk,
Komt de Vorst der Cherubijnen
In het sterflijk vleesch verschijnen,
Tot den opbouw van zijn Kerk.

6.

Juicht en komt dan stervelingen,
Gode lof en glorie zingen
Eert den Godmensch in dit Kind
Voor uw heil in 't vleesch verschenen
Om u weder te vereenen
Met den Vader, die u mint.

Laat ons hieraan nu nog een paar liederen toevoegen, waarin de ware volkstoos is getroffen. Ik ontleen ze aan twee handschriften uit de XV eeuw, uitgegeven door W. Bäumker 1). Nemen wij het eerste het beste.

1.

Jhesus cristus, marien soen,
Verlient die leuen wel te doen;

2.

Die syn versceiden van eertriic
Kust vruechd bi v in hemmelriic;

3

End vree de heilich kere ghemeen
End al die kersten onder een;

4.

End als ons tiit hier is gedaen
Die ewich croen van v tonfaen. Amen.

Uit dit lied, wat „vollständig nach Text und Melodie den Charakter eines echten Kirchenliedes an sich hat”, wil Bäumker het bewijs putten, dat ook de Nederlanders reeds in de 15de eeuw hollandsche liederen in de kerk zongen.

Het volgende plaatst hij onder de kerstliederen.

1.

Jhesus is een kydekyn cleyn,
Hem mynnen alle herten reyn;
Laet v die werrelt niet bedriegen,
Geloefdi hoer, si sal v liegen.

2.

Jhesus is een kydekyn scoen,
In reinen herten spant hi croen.
Deser werrelt moet ghi steruen,
Wil ghi ihesus mynne verweruen.

1) Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft 1888. 3. Viertelj. Leipzig.

3.

Jhesus is soe ouer soet,
 Dat ic hem ymmer mynnen moet.
 Cleynen arbeit mit groet gewyn
 Vynt men in ihesus zuete myn.

4.

Jhesus is mynre hertkyn troest,
 Ic word van allen liden verloest.
 Nu laet ons mit herten blide
 Jhesum louen in alle tiden.

5.

Loff, glory, eer end weerdicheit
 Moet ihesu syn (in) ewicheit
 Want hi syn dienres heeft bereit
 Die croen der ewigher salicheit. Amen.

Eindigen wij onze aanhalingen met een lied, waarin men onder meer zien kan, hoe de dichter van een volkslied een ernstigen toon kan aanslaan, zonder nog den zedemeester te spelen.

1.

Siet, wy moeten veruaren
 Van tiit ter ewicheit,
 Verby gaen onse iaren,
 Och, waer wy wel bereit!

2.

Seer cort is onse leuen
 Die doet wil comen schier,
 Al dinck moet wy begheuen
 Gheen merren is ons hier.

3.

Pawes, coninc, jonc en out
 Moeten ymmer steruen,
 Noch macht, noch cracht, noch gout
 Mach respiit verweruen.

4.

Waer syn si nv gebleuen,
 Die voir ons waren groet?
 Niet is van hem hiir bleuen,
 Ach, sy syn leider doet!

5.

Al totter seluën straten
 Soe moeten wy alle gaen,
 Const wy ons besaten
 Die doet wil ons beuaen.

6.

Hier om laet ons bereiden
 Mit naerst al onse leuen
 Op dat als wy hier sceyden
 God syn rijk ons moet gheuen. Amen.

En hiermede zijn wij gekomen tot de derde hoedanigheid van een kerkelijk volkslied. Daar wij echter dit punt hierboven reeds meermalen ter loops moesten aanstippen, mogen wij vrij kort wezen.

Wat is een *kerkelijk* volkslied?

Ook hier is eene juiste omschrijving onmogelijk. Tot hoeveel twist heeft het woord „*kerkelijk*” op het gebied der kunst al geen aanleiding gegeven. Wij doen dus beter naar geen bepaling te zoeken, maar de zaak andermaal te nemen, zooals ze voor ons ligt en daaruit de kracht en beteekenis van het woord af te leiden.

Volgens de *Provinciale Synode van Utrecht* mogen in de kerk slechts „vóór en na kerkelijke verrichtingen” hollandsche liederen worden gezongen 1). In deze bepaling ligt reeds eene duidelijke vingerwijzing. De Kerk toch is de woonplaats van God onder de menschen — *tabernaculum Dei cum hominibus* — een lied dus, dat daar zal gezongen worden, moet Gods heiligdom waardig zijn. Nu is echter voor Gods huis

1) De algemeene kerkelijke wet is hierin niet zoo streng; zij verbiedt ze slechts bij plechtige liturgische godsdienstoeffeningen.

het beste niet te goed en daarom moet zulk een lied als kunstuiting aan de strenge eischen der kunst beantwoorden, eene strenge letterkundige beoordeeling kunnen doorstaan. Dit is echter niet genoeg. Omdat het vóór en na de viering der Liturgie mag worden aangeheven, moet het, hare gevoelens deelen, zich op waardige wijze aan de taal der Liturgie aansluiten, de soberheid en kracht bezitten, die de liturgische gezangen kenmerkt.

Het moet ernstig, waardig, mannelijk van toon zijn en niet aan de wereld herinneren door speelsche vormen en ijdel vertoon. Alle halfslachtigheid en meegaandheid met den modernen tijdgeest is het kerkelijk lied vijandig. „Das Lied der streitende Kirche muss ein streitbares Lied sein, es darf nicht mit der Welt liebäugeln, nicht um Weltlob buhlen, sondern muss es sich mit dem Gotteslob genügen lassen” 1). Niet alles, wat vroom en stichtend is, mag den drempel van Gods huis overschrijden. Een kerkelijk lied moet een kerkelijk gebed zijn. In de kerk mag ieder op zijne wijze bidden en daarbuiten ook naar hartelust zingen; maar wil iemand een lied voor de kerk maken, dan is zijn subjectief gevoel door het objectieve, wat in de Liturgie heerscht, aan banden gelegd. Buiten de kerk mag iemand zoo dichtelijk hoog en verheven zingen als maar mogelijk is; een kerkelijk lied moet in reine, waardige, mannelijke taal de gevoelens vertolken, die de Liturgie en het geloovig christenvolk bij de viering en overweging der Heilige Geheimen bezielen. Onze litteratuur is rijk aan de schoonste geestelijke liederen, die eene aangename en nuttige lectuur bieden en als lied in den huiselijken kring zeer geschikt zijn. Doch zoo min als de verhevene gebeden van sommige Heiligen kerkelijke gebeden zijn, evenmin zijn deze liederen „der minnende en boetvaardige ziele”, hoe groot hun dichtelijke waarde ook zij, kerkelijk. Er bestaat een groot verschil tusschen een geestelijk en een kerkelijk lied en dit onderscheid heeft men, helaas! dikwijls uit het oog verloren. Onder deze zoogenaamde geestelijke liederen zijn er, waarin enkel het bestaan van

1) P. Dreves. Ein Wort zur Gesangbuch-Frage.

een God wordt beleden, waarin God als Schepper en Onderhouder der wereld wordt bezongen. Zulke liederen kunnen bij alle gezindten dienst doen; wie nog in God gelooft kan ze zingen. In de woonplaats van onzen Verlosser en Zaligmaker vormen zij echter een wanklank. Zij laten daar het hart koud. Daar immers wordt niet zoo zeer de eerste, dan wel de tweede en nieuwe schepping, de Verlosser dankbaar herdacht. Het lied wat in de gewelven onzer Godshuizen weerklinkt moet een geheel eigen karakter dragen: het moet de gevoelens der kerk op hare feesten den geloovigen vertolken, met de kerk danken en prijzen, treuren en jubelen, bidden en verzuchten.

Vatten wij nu alles samen, dan meen ik te mogen zeggen: het scheppen van een kerkelijk volkslied is zelfs voor den hoogst begaafden dichter geen alledaagsch werk. Dat lied is eene gave Gods; en aan die gaven, waarmede Christus zijne kerk ten allen tijde begiftigde, is ook de kerk van Nederland niet misdeeld. Wij bezitten een rijkdom van schoone gezangen, zooals ik nog hoop aan te toonen, maar dat heerlijk erfdeel onzer vaders hebben wij, als de verloren zoon, verkwist en weggeworpen, om ons lang — naar wij hopen, lang genoeg — met mindere spijsen te voeden.

DE MELODIE.

Tot een lied behoort de melodie; een gelezen lied is slechts een half lied. Beide moeten elkander aanvullen, versterken, één geheel vormen. Staan zij als doode of tegenstrijdige elementen naast elkander, dan zal alle leven en warmte ontbreken en beider kracht gebroken worden. Daarom moet men aan de melodie van een kerkelijk volkslied dezelfde voorwaarden stellen, als aan de poëzie: zij moet eene *melodie*, eene *volksmelodie* en eene *kerkelijke* volksmelodie wezen. De melodie moet uit het lied geboren worden en op hare wijze uitdrukken, wat de dichter in zijn lied heeft neergelegd.

Wat is dan eene melodie?

Eene melodie is de opeenvolging van tonen, die een zeker

zelfstandig geheel uitmaken en het gehoor aangenaam aandoen; of zooals *Bellermann* 1) zegt: „Die Vereinigung von Rhythmus und Harmonie“, d. w. z. de vereeniging van harmonische toonafstanden in aangename rhythmische beweging. Hoe aangenamer de rhythmische gang en de verscheidenheid der harmonische beweging voor ons oor is, des te schooner en bevalliger zal de melodie wezen. Eene melodie kan groot en klein wezen, zij kan uit verschillende melodieën zijn samengesteld. De kórtste melodie staat gelijk met een vers in eene strofe en zoo kan eene melodie uit vier, zes, acht of meer kleine melodieën bestaan. Ieder melodietje vormt eene cadens en hoe grooter de verscheidenheid der cadenzen is, des te schooner en rijker zal het geheel wezen. Ook kan men niet vaststellen met welken toon zij moeten beginnen, zoo ze met de voorafgaande cadens slechts een harmonisch interval vormen. Alleen bij den aanhef en de slotcadens moet men op de toonsoort letten. Als voorbeeld wijs ik op het heerlijk lied: „*Ein Haus voll Glorie schauet*“, wat ik om andere redenen hierachter wensch mee te deelen. Iedere strofe heeft acht verzen, de melodie acht melodietjes. Twee aan twee vormen zij een zelfstandig onderdeel; voegt men er vier samen, dan krijgt men een meer afgerond geheel. Het eene viertal weegt volmaakt tegen het andere op; men zou er zelfs twee liederen van kunnen maken. Er heerscht dus een natuurlijk evenwicht in het geheel en daarom bevredigt het ons oor volkomen.

Naast rhythmus en harmonie verlangen wij derhalve voor de melodie van een lied een zeker natuurlijk evenwicht in de verschillende onderdeelen; vooral in een volksmelodie is dit van hoog belang. Wanneer Dr. Acquoy klaagt over de verslapping en het verval van ons geestelijk lied na het jaar 1500, dan geeft hij daarvoor onder andere deze reden op: „de vier en achteregele strofen kregen mededingsters in coupletten van minder eenvoudige soort“. In deze opmerking, schoon ze enkel den tekst schijnt te gelden, ligt de wet van het natuurlijk evenwicht uitgesproken; zij wijst op de grens

1) Der Contrapunkt. Berlijn.

tusschen het kunstlied en het ongekunsteld, eenvoudig volkslied. Uit dien tijd dagteekent dan ook de misvatting, die zoo nadeelig op ons volkslied moest werken. Men verwarde het kunstlied met het volkslied, men miskende het volk. Leggen wij: „*Een devoot ende profitelyck Boecxken*” (1539) naast de verzameling van Thijm, dan vinden wij in de eerste overal een zeer eenvoudigen, natuurlijken rhythmus, meestal regelmatige strofen van twee, vier, zes, acht verzen, terwijl de rhythmus in de laatste veelal zeer ingewikkeld en kunstmatig is.

Wie ooit eene poging aanwendde, om de „*Oude en nieuwe Kerstliederen*” aan het volk te leeren, zal bevonden hebben, dat de rhythmisch eenvoudige liederen het meest voldeden en het liefst werden gezongen. Kunstliederen wordt het volk nimmer machtig. Slaan wij een blik in de beste duitse zangboeken, onder andere in het *Psälterlein* van J. Mohr, dat men de vrucht eener levensstudie mag noemen, dan zien wij de wet van evenwicht en proportie op merkwaardige wijze gehandhaafd. Ten onzent schijnt men ze niet te hebben gekend, zelfs niet eens te hebben gevoeld 1), anders had niemand den euvelen moed kunnen hebben om stukken

1) Toen W. Bäumker ons in „*Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*” 87 middelnederlandsche geestelijke liederen met noten, uit twee handschriften der XVde eeuw, mededeelde, schreef Rob. Eitner in zijn „*Monatshefte*” (blz. 176 en 177 n°. 11 1888) naar aanleiding daarvan het volgende: „De uitgave (dezer liederen) bewijst andermaal, dat de Nederlanders geen zin hadden voor den symmetrischen en periodischen bouw eener melodie. Ieder vers is voorzien van eene reeks noten, nu eens minder, dan eens meer melodisch, overigens weet het eene vers niets van het andere. Toen de Nederlanders in het midden der 16e eeuw vasten voet kregen in Duitschland, maakten zij zich ook meester van het duitse lied en ruïneerden het: zij waren niet eens instaat de schoonheid daarvan te erkennen en te begrijpen.” Dit oordeel is hard voor een Nederlander met zijn roemrijk verleden op het gebied der toonkunst; het laatste is zelfs vernederend. Ik kan echter niet zeggen, dat de uitspraak allen grond mist. De laatste zinsnede komt mij wel zeer overdreven voor, maar de opmerking betreffende „den symmetrischen en periodischen bouw eener melodie” zou ik wel willen onderschrijven, zoo ze door Eitner was gemaakt op latere zangboeken. Hier schijnt ze mij geheel misplaatst, omdat de melodiën dezer handschriften een volkomen gregoriaansch karakter dragen.

uit aria's en koren, uit oratoriums en opera's als liederen uit te geven zonder met deze wet te rekenen.

Behalve dezen rhythmus, steunende op den tekst, heeft eene melodie echter nog haar eigen rhythmische beweging en ook hierin moet met den natuurlijken aanleg des volks worden gerekend. Wie het volk eene melodie in handen geeft, welke slechts een geoefend zanger zingen kan, begaat eene dwaasheid. Een lied b.v. met gebroken rhythmen kan een meesterstuk zijn in zijn soort, voor het volk is het onbruikbaar. Het volk heeft een natuurlijk rhythmisch gevoel, het laat zich geen kunstmatige banden aanleggen, het zingt ongedwongen, vrij.

Ook bij de intervallen moet men met den natuurlijken aanleg des menschen rekening houden, zal eene melodie door het volk goed en zuiver gezongen worden. De wetten, door de palestrijsche school voor den bouw eener melodie vastgesteld, moeten in eene volksmelodie worden onderhouden, wjl ze op den natuurlijken aanleg des menschen berusten 1).

Dit alles moet de componist dus wel in het oog houden, wanneer hij een lied voor het volk schrijft.

Wat al feilen niet mogelijk zijn geweest, wjl men dit over het hoofd zag, vermag nauwelijks eene pen te beschrijven. Daarom zal ik er maar geen poging toe wagen. Ik stel mij tevreden met enkel te verwijzen naar: „*Melodieën op de gezangen voorkomende in het Handboekje der Congregatie van O. L. Vr.* 2) Dit kleine boekje levert nagenoeg op iedere bladzijde bewijzen, dat de verzamelaar niet begreep voor wie hij zijne liederen bestemde, om van smaak en kunst niet eens te spreken. Gelukkig echter heeft men gevoeld, dat het met dit boekje niet langer ging. 't Is nu maar te hopen, dat de melodieën niet meer worden herdrukt.

Er is echter nog iets anders, waarop iedere melodie aanspraak mag maken en waaraan ook hier dient herinnerd te worden. De melodie moet uit het lied gegroeid zijn en heeft

1) Bij eene kerkelijke volksmelodie moeten ze met des te meer zorg worden gehandhaafd, omdat ze niet enkel voor het volk moeilijke intervallen uitsluiten, maar ook alle sentimentaliteit weren.

2) Tilburg, Jongens-Weeshuis (zesde druk).

daardoor een zeker recht op haren oorspronkelijken tekst. Daarmede is echter niet gezegd, dat men onder eene melodie geen andere woorden mag plaatsen. Een reeks schoone duitsche liederen zijn vertalingen of omwerkingen van oudere latijnsche lofzangen en een sprekend bewijs, dat men de oorspronkelijke woorden door andere kan vervangen zonder aan de melodie onrecht te plegen. Men kan er zelfs woorden met geheel anderen inhoud onder plaatsen; ook daarvan zijn goede voorbeelden genoeg aan te voeren. Maar niet iedere melodie is geschikt voor ieder ander lied van gelijken rhythmus; zoo vaag en algemeen is de muziek niet in de uitdrukking van het gevoel. Men moet daarin met smaak en tact, met groote nauwgezetheid en omzichtigheid te werk gaan. Om dit duidelijk te maken, wil ik een paar voorbeelden geven, waarin dit niet is geschied.

M. HALLER heeft in zijn *Maien-grüsse* een heerlijk vierstemmig lied op de woorden van F. A. MUTH „O Stern im Meere, Fürstin der Liebe” In meer genoemde: „*Gezangen onzer Broederschappen*” vinden wij n°. 33 op de bovenste stem deze woorden: „*Waar ben ik! in wat heerlijk Eden?*” Voor de duidelijkheid laat ik hiernaast beide teksten onder de melodie plaatsen.

Wat heeft dit hollandsche lied met het duitsche gemeen? Ik vind geen enkele overeenkomst, zelfs geen rhythmische gelijkheid. Zing eerst de melodie met den duitschen, daarna met den hollandschen tekst; doe goed u best om het lied zoo schoon mogelijk te zingen en zeg dan, of aan de melodie geen groot onrecht is wedervaren. Hebt gij het ooit vierstemmig in het duitsch hooren zingen, laat het u dan ook eens in het hollandsch voordragen en, ik ben er zeker van, gij zult verbaasd staan. Heeft dan de verzamelaar niets gevoeld van dat schoone: „*Höre mein Flehen!*”! Wat zou de goedmoedige HALLER „diesen Lumpen” met verontwaardiging van zich werpen.

Iets dergelijks, al is het ook in zeer geringe mate, vindt men bij Pastoor HENS: „*Voor de Meimaand!*”. Op het duitsche lied: „*Ein Haus voll Glorie schauet*” zingt Pastoor HENS: „*U Rozenkrans bemin ik!*”.

Worden F. H. M. M. M.

En Maria

Mick. Kallier

Handwritten musical notation on a single staff, featuring a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a cursive, flowing style. Below the staff, the lyrics are written in Dutch: "O Heer in Meere, Tien den der Lie-be Al-leen be-hu-ben Sa-ben-ge und Trost! Wenn Holl-Waar ken I'm we-theer-lyk E-den Nat-kef-ly-brachte ber-te lucht Door".

Handwritten musical notation on a single staff, featuring a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a cursive, flowing style. Below the staff, the lyrics are written in Dutch: "du mir lach-elt, Foecht ich kein blon-keil, al-leen ist hei-ter, al-leen ist gut! bal-sonst my niet va-lyg..... he-den, en doet my ba-den in ge-nugt!".

Handwritten musical notation on a single staff, featuring a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a cursive, flowing style. Below the staff, the lyrics are written in Dutch: "Hoe-re men Fie-hen neig den Ant-ke, Gel-mene Herrin, Friede und Heil! Wie heft my in be-schuet pre-cc-leu, in steen ge-slo-ten hem ge-bracht, zult-".

Handwritten musical notation on a single staff, featuring a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a cursive, flowing style. Below the staff, the lyrics are written in Dutch: "Hoe-re men Fie-hen, rei-ge den Ant-ke, Gel-mene Herrin Friede und Heil Waar-ken-ke reph-ge t Wa-re steen-ken Het bloe-ten ge-ven rijt be-vraecht".

Dei kirchlichen Festlichkeiten.

Ein Haus voll Glor. sie schauet Weit u. ber al. le Land, Aus ew'gen
 Al. Ro. von Trau be. min ist Reu, von myn vreyde jungs! H. ad. H.

Stim ge. bau. et von Got. der Bewer. hand: Gott! wir loben dich,
 moosk ver. la. den In Dref. heid of in vreyde. Et het ongemelk

Gott! wir frei. von dich, O lass im Hause dem Haus all geborgen
 Han myn laubden trit, By dag sij maecht licht gij, O Ro. und luy

mein.
 my.

Pastoor Hens heeft geen refrein, doch dit is minder; maar hij heeft geen rekening gehouden met den componist, die, om met kracht te zingen: „*Gott, wir loben dich; Gott! wir preisen dich!*” deze twee melodietjes zonder opslag en in halve noten begint. Deze schoonheid heeft de melodie door den hollandschen tekst voor een goed deel, in sommige strofen nagenoeg geheel verloren. Ongetwijfeld zou het schoone lied veel winnen, zoo de dichter een schoon en krachtig refrein wist te vinden. Daardoor zou het lied misschien wat te lang worden; doch wat zou er tegen wezen een paar minder gelukkige strofen weg te laten.

Deze twee voorbeelden zijn voldoende bewijs, dat niet ieder lied door een ander van dezelfde versmaat kan vervangen worden. Men moet hierin omzichtig, met tact en smaak te werk gaan, wil men aan de melodie of den tekst geen onrecht plegen en geen gevaar loopen, op een jubelende paaschhymne een lied voor de geloovige zielen te plaatsen.

Staan wij nu ten slotte nog een oogenblik stil bij het bijvoegelijk naamwoord „kerkelijk”. De Kerk toonde het hart des menschen te kennen en den invloed der muziek, toen zij ook het volkslied in haren dienst nam. Het volk heeft behoefte, om op de verschillende tijden en feesten van het kerkelijk jaar de gevoelens van zijn hart in gezang voor God uit te storten. Aan dit verlangen kwam de Kerk te gemoet; zij maakte daarbij echter hare wijze bepalingen. Zij wilde niet, dat het volk naar de kerk zou gaan enkel om te zingen, zij weerde den zang bij de plechtige viering der Liturgie en de droevige ervaringen in Duitschland bewijzen weer het juiste inzicht der Kerk.

Uit het dubbele feit nu, dat de Kerk het lied in de moedertaal toegang verleende, maar buiten de plechtige Liturgie sloot, kunnen wij tot de juiste opvatting van het karakter eener kerkelijke volksmelodie komen. Zij moet niet slechts een strenge toonkunstige beoordeeling kunnen doorstaan, omdat zij optreedt in dienst des Allerhoogsten; maar zich ook aan den liturgischen zang, waarmede zij zoo nauw verbonden is, in toon en beweging waardig aansluiten. Daaruit volgt nu in geene deele, dat iedere melodie het strenge karakter van het

gregoriaansch moet dragen, en liederen in moderne toon soort zijn uitgesloten. Zij mogen geen wanklank vormen met de gezangen van den *H. Gregorius*, niet herinneren aan wereldsche feesten en vermaken, aan concerten en opera's; niet uitgelaten zijn in vreugde, niet week in smart, niet hartstochtelijk in liefde; maar van den anderen kant moeten zij ook het eigenaardige eener volksmelodie bezitten. Van beide moeten zulke gezangen iets in zich vereenigen; zij moeten echte volksmelodieën zijn, maar geadeld door den toon der Kerk; zij moeten zijn frisch, gezond, mannelijk en krachtig, zooals de Kerk zelve in al hare liturgische gezangen.

Wie in de Kerk Maria ter eere een lied zingt op de melodie van een drinklied of hartstochtelijke aria, schendt de heilige woonstede Gods. „Ein Mann, zegt P. Dreves 1) mit dem Liede: „*Christ ist erstanden*“, oder „*Ein Kindelein so löblich*.“ ('t Is nu een dag van vroolijkheid) auf den Lippen, macht eine imposante Figur; aber ein Mann, der im Ständchentone den Himmel angirrt, ist ein Hercules am Spinnrocken“. Wat eene volksmelodie in toon of beweging aan dardelheid, weekheid of hartstocht aankleeft, mag den drempel van Gods heilgdom niet overschrijden. „Wie Landmädchen die in der Frühe des Sonntagsmorgens zur Kirche gehen, wenn sie noch eben fröhlich kicherten, so wie sie die heilige Schwelle ueberschreiten, sich segnen und zu stiller Andacht versammeln, so soll das Volkslied, wenn es zum Dienste des Heiligen zugelassen wird, alles Weltliche abstreifen und eine frömmere Haltung annehmen“. 2)

Zoo moet dan de melodie van een kerkelijk lied eene echte volksmelodie zijn, eenvoudig, gemakkelijk, ongekunsteld en welluidend, maar tevens rein en waardig in toon en beweging. Was het noodig over dit punt verder uit te weiden, dan zou ik nog mogen herinneren aan het *Concilie van Trente* 3), dat

1) en 2) „Ein Wort zur Gesangbuch-Frage.“ bladz. 64.

3) Ab ecclesiis vero musicas eas, ubi sive organo sive cantu lascivum aut impurum aliquid miscetur arceant (Episcopi) Sess 22 Decc. de abs. et vit. in cel. Missae (Zie ook Ben. XIV) Litt. Encycl 19 Febr. 1749.

aan de Bisschoppen voorschrijft alle muziek, die onreine of hartstochtelijke neventonen heeft, uit de kerk te verwijderen; alsmede aan de *Provinciale Synode van Utrecht* 1), die de rectoren der kerk gelast te zorgen, dat geen wereldsche muziek in de kerk worde gezongen. Deze verordeningen van het kerkelijk gezag zien wel in de eerste plaats op den liturgischen zang, maar leveren toch ook het bewijs voor de juistheid onzer zienswijze.

Mocht iemand zich nu nog willen overtuigen, hoeveel er ook tegen deze eenvoudige waarheid en strenge kerkelijke voorschriften werd misdreven, dan raadplege hij ditmaal het „*Handboekje der H. Familie*”, boven reeds genoemd. Het zal mij echter niet verwonderen, zoo men daarin geen enkele melodie vinden kan, die, zelfs bij eene niet te strenge beoordeeling, volmaakt bevredigt.

En hiermede meen ik voldoende te hebben uiteengezet, welke hoedanigheden een kerkelijk volkslied moet hebben hoe zulk een lied er naar tekst en melodie moet uitzien. Tevens echter hoop ik — want daarom was het voornamelijk te doen — voldoende bewijzen te hebben geleverd voor de stelling: „*ons kerkelijk volkslied verkeert in een deerniswaardigen toestand*”.

2) *Invigilent Rectores ecclesiarum studiosissime.... ne ullae introductur in ecclesia modulationes, vel levitatem redolentes, vel scenicos modos imitantes vel profanos animi motus concitantes, vel denique tales, quae nimio vocum conclamantium potius quam concinentium strepitu pietatis affectus in fidelibus turbent ac dissipent potius quam excitent ac nutriant. Tit. V cap. VI.*

Wat moet er nu gedaan worden om dezen treurigen toestand te doen ophouden en tot een goed volkslied voor de kerk te geraken?

Om op deze vraag tot een afdoend antwoord te komen, zij het mij vergund vooraf een kort overzicht te geven van de geschiedenis, die ons geestelijk lied heeft doorloopen.

In de middeleeuwen bezat de westersche Kerk een rijken schat latijnsche lofzangen of hymnen. Hoe groot deze was kan men nagaan in de werken van *Mone*, *Daniel* en *Dreves*. *Mone* geeft er ons in zijn „*Lateinische Hymnen des Mittelalters*” (3 dln.) 1215; de „*Thesaurus hymnologicus*” van *Daniel* bevat er ongeveer 1500; terwijl *P. Dreves* in zijne „*Analecta hymnica*” niet minder dan 2194 latijnsche hymnen mededeelt; en wie zal ons zeggen, hoeveel er tot dusver aan het vorschend oog ontsnapten. Wanneer men bedenkt, dat *Wackernagel* alleen met de „*Kirchenlieder*”, die door het duitsche volk gedurende twee eeuwen zijn gezongen, vier lijvige boekdeelen vulde, dan schijnt deze veronderstelling niet gewaagd. „Die christliche Hymnologie des Mittelalters, zegt *Mone* 1), hat eine grosse Literatur, denn sie reicht von Armenien bis Portugal und begreift einen langen Zeitraum”. Hoeveel hymnen er sedert den *H. Ambrosius* gedurende een tiental eeuwen door heel de westersche kerk ter eere van God en zijne Heiligen werden gezongen, zal eerst dan blijken, wanneer de laatste Bibliotheek, het laatste archief van Europa tot in den meest verlaten hoek met zorg is doorzocht.

Uit en naast deze lofgezangen ontwikkelde zich het lied in de volkstaal. Sommige werden eenvoudig vertaald, andere vrij bewerkt, wederom andere gaven den dichter stof voor een nieuw lied. Het groote werk van *W. Bäumker*: „*Das katholische, deutsche Kirchenlied*” (Freiburg Herder) levert daarvoor bewijzen in overvloed. Ook in onze zangboeken vinden wij daarvan menig voorbeeld. Ik noem slechts: „*Dies est laetitiae*”, „*'t Is nu een dag van vroolijkheid*”, „*Nobis est natus hodie*”, „*Ons is geboren nu ter tijd*”; „*Est virgo coeli*

1) Lateinische Hymnen des Mittelalters. Voorrede und Einleitung XIV.

rore repleta desuper", „*Het viel een hemelsdauwe*" 1). Dat er echter ook oorspronkelijke liederen werden gezongen, lijdt evenmin twijfel.

Zoo bestaat er dus eene innige betrekking tusschen de oude hymnen der latijnsche Kerk en de latere gezangen in de moedertaal. Beide zijn de vervulling van het woord der psalmen: „*Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi*", „*Looft den Heer alle heidenen, looft hem alle volkeren*". „Der Hymnengesang, zegt Mone, ist die welthistorische Ergänzung der Psalmodie, und hängt daher mit dieser wesentlich zusammen". Datzelfde geldt zeker in nog hoogere mate van het geestelijke lied in verhouding tot de latijnsche hymnen. Zij zijn daarvan niet enkel de voortzetting, zij zijn er, om zoo te zeggen, uit ontstaan.

Tegen het einde der 15de eeuw bezat Nederland reeds een schat van heerlijke liederen in de volkstaal. „*Een devoot ende profitelyck Boeccken*" uit het jaar 1539, opnieuw uitgegeven door D. F. SCHEURLEER 's Gravenhage; alsmede de twee handschriften der XVe eeuw door W. BÄUMKER in „*Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft*" 1888 gepubliceerd zijn daarvoor voldoende bewijs.

„Na het jaar 1500, om een algemeen jaartal te noemen, zegt Dr. ACQUOY, kwam er een tijd van verslapping en verval". Als eerste oorzaak daarvan noemt hij de opkomst en den invloed der rederijkers, die „zelfbehagelijk geknutsel" boven „de argelooze kunst" stelden. „De vier- en achtregelige strofen, zegt hij, kregen mededingsters in coupletten van minder eenvoudige soort. Opeenhooping van rijmen moest vergoeden, wat er aan innigheid van gevoel ontbrak. Waar men geen genoegzaam aantal gelijkkluidende woorden in het Dietsch kon vinden, daar nam men allerlei Fransche te baat." Deze invloed deed zich duidelijk gevoelen en verdrong van

1) Ook meen ik te mogen aannemen, dat het duitsche lied: „*Es ist ein Ros' entsprungen*", aan het latijnsche: „*Flos de radice Jesse*", niet vreemd is. W. Bäumker en P. Dreves getuigen beiden, dat het lied ouder is, dan de oudste bron, waaruit men het tot dusver putte; van het latijnsche vind ik echter bij geen van beiden gewag gemaakt.

lieverleê menig volkslied. Het onderscheid tusschen kunst- en volkslied scheen men niet te begrijpen.

Bij deze reeds ver reikende oorzaak, zou ik echter, althans voor het kerkelijk lied, nog andere willen noemen en wel in de eerste plaats de verslapping van het godsdienstig, kerkelijk leven. Wanneer het volkslied een volk kenmerkt en den tijd teekent, waarin het ontstond, dan moest zich deze verslapping in het kerkelijk lied noodzakelijk afspiegelen. Een lied moet stroomen uit het hart en een kerkelijk lied uit een hart vol van godsdienstzin, vol heilige geestdrift en vurige liefde.

Doch er was nog iets anders, wat tot dit verval medewerkte. Gedurende twee eeuwen, te rekenen ongeveer van 1350—1550, had de Nederlandsche Muziekschool een zeker overwicht in heel Europa. De grondlegger dezer school WILHELMUS DUFAY en zijne voornaamste volgelingen: JOHAN OKEGHEM, JACOB OBRECHT de Utrechtsche kapelmeester, JASQUIN DE PRÈS, ADRIAAN WILLAERT de grondlegger der *Venetiaansche School*, CLAUDE GOUDIMEL de leermeester van PALESTRINA, en ORLANDUS DE LASSUS de „*Princeps Musicae*” of „Palestrina van het Noorden” waren allen Nederlanders. Nergens werd de polyphonie met zooveel goed gevolg beoefend, dan in deze school. Zij ontwikkelde de kunst der meerstemmige toonzetting tot een systeem, rijk aan verscheidenheid en legde den grondslag der moderne toonkunst. „Solche Meister, zegt W. BÄUMKER, konnten aber nur aus einem musikalisch sehr gut beanlagten Volke hervorgehen. Die in Handschriften und späteren Drucken noch vorhandenen Lieder legen denn auch Zeugnis ab, dass im XV Jahrhundert der Volksgesang in grosser Blüthe stand. Trink- und Liebeslieder, Gesänge von des Lebens Lust und Leid waren in grosser Anzahl vorhanden. Noch bis um die Mitte des XVI Jahrhunderts blieben diese in Uebung, wie der Italiener Guicciardini bezeugt. Die singweisen dieser Lieder waren so beliebt, dass die Tonsetzer der damaligen Zeit dieselbe nicht nur mehrstimmig bearbeiteten, sondern auch ihren *geistlichen* Compositionen als „*cantus firmus*” im Tenor zu Grunde legten. Niemand fand darin etwas Anstössiges” 1).

1) Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft. 1888. p. 185. Leipzig.

Wanneer wij na deze lofspraak op onze voorvaderen de liederenverzamelingen uit dien bloeitijd inzien, dan vinden wij boven de meeste gezangen, die ook voor een deel in de kerk gebruikt werden, de melodie van een wereldlijk lied aangegeven. Zoolang echter het karakter der kerkelijke gezangen ook in het wereldlijk lied bleef gehandhaafd, kon dit zonder aanstoot geschieden. Zoolang het wereldlijk volkslied in toon en beweging van het gregoriaansch niet wezenlijk verschilde en „das Alltagleben einen poëtischen Zug hatte, zegt *Ambros* 2), büsste das ideale Leben der Kunst und Frömmigkeit nichts ein, wenn es jenes andere abspiegelte und zugleich verklärte: das Heilige wurde dadurch dem Niederländer nicht entweiht, wohl aber das Alltägliche geheiligt”.

Toen echter later, vooral sedert het begin der XVI^{de} eeuw, dat volkslied een ander karakter aannam, zich meer en meer van de kerkelijke toonsoorten losmaakte en allengskens zijn vroeger karakter geheel verloor, beging men een fout, die voor het kerkelijke volkslied onheilspellend was. Deze wereldsche melodieën vielen in den smaak des volks, werden met liefde gezongen en, om het volk te believen, naar de kerk overgebracht, waar zij met het gregoriaansch noodzakelijk een dissonant moesten vormen. Langzamerhand gingen de meest vreemdsoortige gezangen, zelfs die, welke buiten de kerk door hun inhoud ergernis wekten, met andere woorden over in zangboeken, die voor de kerk bestemd waren. Het kerkelijk lied der 16de en 17de eeuw vertoont dan ook een hemelsbreed verschil met dat der 14de en 15de. Wanneer wij „*Het Paradijs*” van THEODOTUS 1631 met „*Een devoot ende profitelyck Boecxken*” 1539; of „*Den singende Zwaan*” 1654 vergelijken met de door W. BÄUMKER medegedeelde handschriften der XV^{de} eeuw, dan springt dit onderscheid duidelijk in het oog. Er heerscht in deze liederen een geheel andere toon, niet enkel wat de melodie, maar ook wat den tekst betreft. Men vind er kunstliederen onder; liederen, die duidelijk een meerstemmig origineel verraden, terwijl het gregoriaansche karakter nagenoeg geheel verdwenen is. Het aantal bruikbare

2) Geschichte der Musik. III. 25.

volksmelodieën in „*Het Paradijs*” is betrekkelijk gering, en goede kerkelijke volksliederen behooren bijna tot de uitzonderingen.

Wanneer wij de melodieën onzer zangboeken uit zestien- en zeventienhonderd vergelijken met die, welke door BÄUMKER aan duitsche zangboeken uit dien tijd werden ontleend, dan zijn wij in moderne richting de Duitschers ver vooruit gestreefd. Daar echter, gelijk wij zeiden, deze vooruitgang eer achteruitgang mag heeten, zou men kunnen wenschen, dat wij met hen op dit gebied gelijken tred hadden gehouden.

Rekent men nu bij dit alles nog de verwoesting, die de Hervorming ook in deze heeft aangericht; die jaren van plakkaten en vervolging, waarin het kerkelijk lied werd gesmoord, omdat geen katholiek zijn hart voor God in gezang mocht uitstorten zonder gevaar voor straf, dan zijn wel de voornaamste oorzaken genoemd, die ons van het heerlijke erfgoed onzer vrome vaders hebben beroofd.

Toch bleef er altijd nog een zekere band bestaan, al reikte hij misschien niet tot de gulden eeuwen van ons kerkelijk volksgezag. Het zangboekje b. v. der *Utrechtsche Processie naar Kevelaar*, die verleden jaar haar honderdvijftigjarig bestaan vierde, toont dit duidelijk. De uitgave van 1841 bevat bijna uitsluitend oude zangwijzen, als: „*Diei solemnia*”, „*o gloriosa Domina*”, „*Alhier te Nijmegen*”, „*O, heilig zalig Bethlehem*”, en andere. De melodieën bestonden niet in noten 1), zij leefden door de traditie onder het volk voort. Dat men echter de herkomst niet eens meer kende, bewijzen sommige opschriften; b. v. „*Stem: Van Dormie Filie*”, in plaats van: „*Domi Fili*”. „*Stem: Odene Ego Amate*” in plaats van: „*O Deus, ego amo te*”. Jammer genoeg moest ook dit boekje bij eene latere uitgave enkele liederen prijsgeven, die als verouderd of vergeten, door andere van mindere soort werden vervangen.

Toen nu na veel en langen strijd de Kerk in Nederland

1) Met behulp van een bejaard organist, die de wijzen van kindsbeen af heeft gespeeld en gezongen, heb ik de melodieën opgeteekend. Sommige zijn zeer goed.

weer vrij mocht ademen en het volk God ook in gezangen wilde loven en danken, waren de liederen uit beteren tijd bijna vergeten en die der middeleeuwen nagenoeg spoorloos verdwenen. Het vrome lied onzer vaderen was als eene ruïne uit vroegere eeuwen. Men zette zich aan het werk, men wilde voor Kerk en huisgezin weer een liederenschat bijeenbrengen. Maar het lied van vroeger kon men niet meer genieten, het oor was aan iets anders gewoon geworden. Met *Haydn*, *Mozart*, en *Beethoven*, brak er in de muziek een nieuw tijdperk aan, dat, hoe schoon en schitterend ook, voor de Kerk wrange vruchten afwierp en ook op het kerkelijk lied zeer nadeelig werkte.

Zij braken volkomen met de traditie der roemrijke nederlandse school, zij maakten zich los van de kerkelijke toonsoorten en ontwikkelden het moderne muzieksysteem op meesterlijke wijze. Tegen het eerste valt niets te zeggen, het laatste is hunne onsterfelijke eer en glorie; maar zij hadden, na met de muziek der kerk gebroken te hebben, moeten gevoelen, dat hun liederen en composities in de kerk misplaatst waren. Dan wij weten, hoe ze voor de kerk bleven werken, hoe hunne composities in de kerk werden gezongen, hoeveel onheil ze stichtten; hoe ze het gregoriaansch verdrongen en de kerk soms het aanzien eener concertzaal gaven. Met dat alles moet rekening worden gehouden, wil men een rechtvaardig oordeel over onze hedendaagsche liedeboekjes afgeven. Daarbij ontstonden er Congregaties en Broederschappen, waarvoor men eigen, soms vreemdsoortige liederen verlangde.

Men ging dan aan het werk, maar hoe? Men dacht niet aan het lied in vroegere eeuwen met geestdrift gezongen. Zoo iemand eene poging had aangewend, om die liederen te doen herleven, zou hij zich aan bespotting hebben blootgesteld. Ging men dan zelfstandig te werk? Zoo dit het geval geweest ware, dan zou men althans van het standpunt der moderne toonkunst met die verzamelingen vrede kunnen hebben. Neen, men ging op roof uit in duitse, fransche, italiaansche en andere liederen-albums, in toonscheppingen voor concerten en opera's. Stukken uit aria's en koren, wereldsche liede-

ren 1) en eigen gezangen, waarin men groote meesters wilde nastamelen, vinden wij er in bonte mengeling dooreen. Het mag ons inderdaad niet verwonderen, dat de een den ander afbrak, dat niet enkel ieder diocees en iedere parochie, maar zelfs iedere Congregatie of Broederschap in dezelfde parochie verschillende liederen had. Een algemeen zangboek was zodoende onmogelijk en tot een volksgezag kon men niet komen. Wat dit jaar werd aanprezen en gezongen, werd door een nieuwen directeur het volgende jaar veroordeeld. Wat deze rector eener kerk had ingeoeffend, moest bij een opvolger voor nieuwe liefhebberijen wijken. Alles hing af van persoonlijke opvatting en smaak, omdat een betere grondslag ontbrak. Zoo verrees er dan naast eene grootsche, machtige ruine, waarvan de fundamenten door den H. Ambrosius waren gelegd, een gebouw in modernen stijl van de minst gunstige soort. Het wereldlijk lied met zijn theatrale toon had zijn intrede in de kerk gedaan. Wie 's avonds naar een feestje ging, naar een concert of schouwburg, kon hetzelfde hooren, wat hij kort te voren in eene kerk had gezongen.

Gelukkig echter gevoelde men weldra, hoe onwaardig deze liederen in de kerk klonken, hoe ongeschikt ze voor het volk waren. Van verschillende zijde werden er pogingen aangewend, om verbetering in deze te brengen. Daar echter het gebouwtje op geen hechten grondslag rustte, moest iedere poging tot zekere hoogte mislukken.

De eerste, die eene krachtige hand aan het werk sloeg, was MGR. P. VAN DER PLOEG. Als dichter en man van fijnen smaak zette hij er zich toe den tekst voor de kerk geschikt of althans dragelijk te maken. Hij werkte met onverdroten ijver en veel talent, maar hij was geen musicus. Had hij in onze dagen zijn werk ondernomen en aan zijne dichter-

1) Het Duitsche lied: „*In einem Thale friedlich stille, sah eine Rose ich erstehn*“, vinden wij in bovengenoemd *Handboekje der Cong. van O. L. V. op Hemelvaart van Maria* met deze treffende poësie: „Triomf! hare oogen zijn geloken, Triomf! de goddelijke min Heeft hare kluisters losgebroken. Daalt engelen“, enz.

lijke gaven muzikaal talent gepaard, dan zou hij zeker geweigerd hebben aan menig lied de hand te slaan, alleen om de melodie, waarop het werd gezongen. Niemand heeft dit zeker meer betreurd dan Pastoor LANS en Professor JANSEN, die zich later uit piëteit voelden gedrongen zijne gedichten van nieuwe melodiën te voorzien 1). De drie lijvige deelen van W. BÄUMKER, gevuld met melodiën uit den besten tijd, bleken ontoereikend. En waarom? Omdat de liederen waren gemaakt naar melodiën, die geen volks- en nog minder kerkelijke melodiën mochten heeten, die zelfs den naam van volksmelodie niet verdienden. Men moest het ontbrekende door eigen vinding aanvullen, terwijl de schoonste en meest geschikte melodiën moesten gewijzigd of weggelaten worden.

Pastoor HENS sloeg een anderen weg in, hij werkte meer zelfstandig. Hij koos voor zijn thema eene melodie en dichtte dan zijn lied. Tegen deze handelwijze is weinig te zeggen en het gelukte hem dan ook menig geschikt lied onder het volk te verspreiden. Pater G. WÜST en anderen deden min of meer hetzelfde. Aan het goed recht onzer oude gezangen werd misschien wel gedacht, door niemand werd het gehandhaafd.

Of het voorbeeld der Gebr. ALBERDINGK THIJM afschrikkend had gewerkt! Deze toch hadden eene eerste poging gewaagd om de ruïne te herbouwen. „Ik kan niet zeggen, getuigt Dr. ACQUY 2), dat deze bewerking (*Oude en Nieuwe Kerstliederen*) uit letterkundig en toonkunstig oogpunt bijzonder geslaagd mag heeten, want bij de gewelddadige verjongingskuur, die de liederen hebben ondergaan, is aan de poëzie schier alle naïviteit ontnomen en aan de melodie eene harmoniseering opgedrongen, die al zeer weinig het karakter der oude kerktonen, waarin de zangwijzen gedacht(?) zijn, weergeeft”. Al onderschrijft men dit vonnis, waardoor de onderneming tot eene mislukte wordt gemaakt, toch blijft de gedachte, waardoor de verzamelaars werden geleid, eene gelukkige, zelfs eene benijdenswaardige

1) Maria-Liederen; Jubileums I en II. (van Leeuwen, Leiden).

2) „Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de Hervorming,” bladz. 7.

Al deelt men het gevoelen van D. F. SCHEURLEER, dat deze poging niet geschikt was om „de oude beroemde liederen” te doen „herleven”, dat het slechts was een „gebrekkig nastamelen in eene andere taal”, niemand zal aan de Gebr. THIJM de eer willen betwisten, dat zij hun tijd veertig jaren vooruit waren, goed en verder dan gewone menschen zagen, toen zij voor ons geestelijk lied uit oude bronnen gingen putten.

Eerst in 1866 kwam FR. WITT met zijn goed doordacht plan voor den dag, om de kerkelijke toonkunst uit haren staat van verval op te beuren. Zoo de kunstminnende broeders in onze dagen, na al hetgeen er sedert dien tijd over de „*Musica sacra*” en het kerkelijk lied is geschreven, hun werk hadden begonnen, dan waren eene reeks misvattingen onmogelijk geweest. Zij zouden dan zeker menig lied als onge- schikt voor het volk hebben weggelaten en ook aan de kerktonen in de begeleiding recht hebben laten wedervaren.

Doch keeren wij terug tot ons onderwerp. Het ligt niet op mijn weg de verzameling der Gebr. THIJM te beoordeelen of te verdedigen. De eer komt hun toe, dat zij in ons land onder de Katholieken de eersten waren, die eene poging waagden, om het geestelijk lied onzer vaderen voor ons ge- slacht te doen herleven.

Later werden er van katholieke zijde ten onzent, althans voor zoover mij bekend is, geen noemenswaardige pogingen meer in het werk gesteld, om het oude lied weer onder het volk te brengen en wat er elders, met name in België en ook in ons land van protestantsche zijde werd gedaan, had hoofdzakelijk eene andere strekking; men had meer het wereldlijk en geestelijk, dan het kerkelijk lied op het oog. Eerst in 1887 ging er uit het Katholiek Nederland weer eene stem op, om geestdrift te wekken „voor de schoone, treffende en hartverheffende liederen onzer voorvaderen” 1). Het was de stem van Deken J. J. GRAAF in de Februari-afl levering van het *St. Gregorius-Blad*, naar aanleiding der voortreffelijke studie van Dr. ACQUOY over: „*Het geestelijk lied in de Neder-*

1) Oude en Nieuwere Kerstliederen. Voorreden blz. XIV.

landen vóór de Hervorming" 1). Hij was begaan „met het lot van vele dier wonderlieve dichtbloemen, welke onze ouderen plachten op te kweeken ter eere Gods en die thans in eenen staat van verworpenheid, der algeheele verwelking nabij zijn" 2), en sprak een warm woord, om met dat „armzalig tijdvak — het laatste vierde der 18de en het eerste vierde der 19de eeuw — boven alle beschrijving droog, nuchter, vervelend, waterig, oppervlakkig, zonder poëzie" 3) voorgoed te breken. Door deze taal liet ik mij, blijkens mijn art. in de November-aflevering van het *St. Gregorius-Blad* 1887, verleiden eene poging te gaan wagen en voegde als *Aanhangsel* bij mijn *St. Gregorius Magnus* 4) zeven geestelijke liederen. Wil men ook deze poging minder geslaagd noemen, ik zal er niet tegen in verzet komen; sedert dien tijd heb ik veel geleerd.

Zoo nu stonden de zaken, toen het plan voor een „*Katholiek Gebeden- en Gezangboek voor Nederland*" bij mij opkwam en allengskens vastere vormen kreeg 5). In mijne twee eerste bundeltjes: „*Looft den Heer!*" 6) volgde ik vrij wel den weg, dien mijn voorgangers: LANS, JANSEN, HENS, WÜST en anderen hadden betreden. Toen het tweede verscheen schreef Dekken J. J. GRAAF aan het einde zijner gunstige resensie in *De Tijd* het volgende: „wanneer er derhalve, gelijk de verzamelaar reeds aanstonds in het vooruitzicht stelde „nog een derde bundeltje vóór het boek zelf verschijnt, dan zij mij de wensch geoorloofd, dat deze derde veldontdekker iets meer dan zijn twee voorgangers ook op het veld onzer middeleeuwsche letteren verkenning make, opdat het toekomstig geslacht niet slechts zingen, maar ook *spreken* moge met de zinrijkheid, de innigheid en den gloed van ons katholiek voorgeslacht".

Ik gevoelde al de billijkheid van dezen wensch, maar ook al het moeilijke en gevaarlijke om daaraan te voldoen. Daar ik

1) Archief voor Ned., Kerkgesch. 2 dln. Afl. I.

2) Oude en Nieuwere Kerstliederen. Voorreden XIV.

3) Oude en Nieuwere Kerstliederen. Voorreden XVI.

4) Wed. van Rossum, Utrecht.

5) Zie de Mei-Afl. van het „*St. Gregorius-Blad*" 1891.

6) Dekker en van de Vegt. Utrecht.

mij echter moeielijk kon terugtrekken, begon ik de *Oude en nieuwere Kerstliederen* der Gebr. THIJM met hunne kostelijke aantekeningen zorgvuldig door te studeeren en kennis te maken met de bronnen, waaruit zij hebben geput. Dat was voor mij een aangenaam en allernuttigst werk.

Daarna viel mijn oog op een bundeltje „*Zangen en Lieder*en”, door P. STOKVIS S.J. uit het latijn in hollandsche versmaat overgebracht 1). In zijn voorbericht zegt de verdienstelijke vertaler onzer kerkelijke hymnen, dat welwillende vrienden hem de vertaling van eenige kerstliederen verzochten of aanbevalen en gelukkig voegen wij er bij, dat hij zich ook voor dit werk liet vinden. Ik vond daarin het lied „*Cor meum tibi dedo*”, wat vertaald aldus luidt: „*Mijn hart kom ik u geven*”. Dit deed mij denken aan het bekende deutsche: „*Mein Herz will ich dir schenken*”.

Daarbij berinnerde ik mij, dat volgens het gevoelen van W. BÄUMKER 2) menig deutsch lied slechts eene vertaling of omwerking is van een oud latijnsch gezang, en zoo rees in mij het vermoeden, dat ook hier het latijnsche wellicht het oudste kon zijn. Was dit het geval, dan zouden wij op het lied, zoo schoon vertaald door P. STOKVIS, voor ons land hetzelfde recht kunnen voorgeven, wat tot dusver de Duitschers alleen schenen te bezitten. Want waar en aan wien menig latijnsch lied der middeleeuwen zijn ontstaan dankt, valt onmogelijk uit te maken.

Ik zocht dan of de geleerde BÄUMKER mijn gevoelen soms deelde, maar werd teleurgesteld, wijl hij het latijnsche lied niet noemt. Intusschen volgde daaruit nog in geen en deele, dat mijn vermoeden ongegrond was; en toen ik later niet enkel den tekst, maar ook dezelfde melodie in „*Messis copiosa*” aantrof, werd ik daarin niet weinig gesterkt 3).

Door dezelfde gedachte geleid zette ik er mij toe, omtrent de andere door Pater STOKVIS vertaalde latijnsche gezangen,

1) Uitgave STOKVIS & Zn. 's Bosch 1881.

2) Das katholische, deutsche Kirchenlied.

3) Hierachter (blz. 62) deel ik de melodie mede en de eerste strofe van het lied in het Latijn, Hollandsch en Duitsch.

eenzelfde onderzoek in te stellen. En hier was ik gelukkiger. Ik slaagde er in van verschillende liederen de oorspronkelijke zangwijze te vinden, zoodat het mij wellicht mogelijk zal zijn in den eerstvolgenden bundel eenige liederen op te nemen, die behooren tot het erfgoed onzer vaderen. Ik was inderdaad gelukkig met deze vondst, vooral toen hij later tot eene nieuwe ontdekking leidde.

Nadat ik namelijk het werkje van PATER STOKVIS had doorgestudeerd, kwam ik tot een liedboekje, getiteld: „*Messis copiosa, dat is: Overvloedige oogst der geestelijke gezangen*”. (CRAJENSCHOT Amsterdam 1761), wat mij Pastoor LE BLANC in bruikleen afstond.

Deze verzameling was reeds geruimen tijd in mijn bezit, maar scheen mij weinig waarde te hebben, omdat de tekst latijn was en de melodiën, in gregoriaansche noten naar maten verdeeld, duidelijke sporen van vervalsching droegen; ook de vertaling van sommige liederen, achter in een aanhangsel opgenomen, kon ik niet gelukkig vinden. Thans echter lijkt ze mij eene onschatbare bron. De 215 liederen zijn als volgt verdeeld: 47 gezangen voor den Advent en Kersttijd; 20 voor de Vasten; 32 voor Paschen en Pinksteren; 30 ter eere van het Allerh. Sacrament en den Zoeten Naam; 30 ter eere van Maria; 5 ter eer der H.H. Engelen; 14 ter eere van verscheidene Heiligen; en eindelijk 34 van verscheidene stoffen.

Wie deze rijke verzameling bijeenbracht, is ons met name niet bekend; zijne initialen zijn J. B. S. en de letters R. P. doen vermoeden, dat de verzamelaar priester was.

„Aan de minnaars van den zang” zegt hij onder meer:

„Bemerkt ten Eersten, dat ik zelfs niet ondernomen heb, deze gezangen, hetzij in woorden, hetzij in Nooten of Zang te componeeren. Maar dat ik die al sedert Anno 1707 gezien, gehoord en geleerd heb en tot heden toe onderhouden heb”.

„Ten Tweeden, dat ik maar alleen de Hoogduitsche Sleutels, Nooten en ook eenige Hoogduitsche woorden vertaald en tot ons gebruik overgezet heb.”

Hieruit zou men kunnen afleiden, dat hij eenige duitsche liederen vertaald heeft. Met sleutels en nooten „bedoelt hij wel de

moderne notatie op vijf lijnen met heele, halve, kwart, achtste en zestiende noten.

„Ten Derden, opdat ook niet alleen de muzikant; maar ook de Gregoriaansche Zanger daarin zijn vermaak zou scheppen; daarom heb ik die in onze Gregoriaansche Nooten gezet.”

Na eenige verdere aanduidingen, vooral betreffende de voordracht, waarin hij een echt kind van zijn tijd toont te wezen, sluit de verzamelaar zijn bericht met deze woorden: „Hier zullen meer als 200 gezangen voorkomen, en als die U. E. zugt en ijver nog niet mogten voldoen, heb ik nog een Appendix overig, die dezen *Overvloedigen oogst* in getal ruym kan evenaaren” Of hij later, om aan den „zugt” en „ijver” der „minnaars van den zang” te voldoen, dit Appendix heeft uitgegeven, is mij onbekend gebleven. Het zou, zooals blijken zal, van groot gewicht wezen, zoo dit geschied ware en het werkje gevonden werd.

In een „*Toegift aan de minnaars van den zang*” lezen wij nog: „Men vindt somtijds, dat eenige zangers genegen zijn voor Latijnsche gezangen, andere voor Nederduytse. Daarom: om beide deze eenig genoeg te geven, heb ik er uit de voorgaande Latynse gezangen in dezelve voetmaat en op dezelve nooten en Voysen in het Nederduyts overgezet en hier bijgevoegt; alhoewel ik mij niet zeer aan de Latynse woorden heb verbonden, om zoo veel te meer (*sine flich; sine flack*;) de gebrekkelijke Nederduytse rijmen te vermijden; maar voornamelijk den zin der woorden en gezangen beoogt. Ook zelf heb eenige, die door andere minnaars van den zang in vorige tijden al in het Nederduyts overgezet waren, maar dewelke zeer gebrekkelijk tot heden gezongen zijn, een weinig in de woorden verandert zijnde, op dezelve nooten en voysen gesteld, zoo dat ze ook, gelijk in het Latyn, nu kunnen gezongen worden.”

Dit boekje dan nam ik onder handen, maar met een zekeren tegenzin, zooals ik zeide, omdat ik vreesde er voor ons doel niets in te zullen vinden. Gelukkig echter hadden de *Zangen en Liederen* van PATER STOKVIS mij gewezen op den band, die er bestaat tusschen de kerkelijke liederen in de levende talen en het latijnsche lied der middeleeuwen. Ik zette

daarom mijn onderzoek, waartoe het lied: „*Mijn hart kom ik U geven*” aanleiding was, bij dezen bundel voort en vond enkel in het werk van BÄUMKER: „*Das katholische deutsche Kirchenlied*” reeds bijna honderd van deze latijnsche liederen vermeld en voor een goed deel met dezelfde melodie, ofschoon de lezing hier en daar nogal verschilt. Eene voortgezette studie met behulp van andere bronnen zal ongetwijfeld nog tot menige gelukkige uitkomst leiden. Bovendien vond ik in het boven reeds genoemde „*Psalterlein*” van J. MOHR een twintig tot dertig gezangen, die niet alleen met die van *Messis copiosa* overeenkomst vertoonen, maar soms dezelfde melodie en denzelfde tekst hebben.

Om het gewicht dezer ontdekking te vatten, bedenke men, dat het boekje te Amsterdam in 1761 werd gedrukt en, zooals de verzamelaar zegt, niets behelst, wat sedert 1707 niet reeds geleerd en gezongen werd; terwijl BÄUMKER en MOHR in zijn „*Einleitung und Quellennachweis zum Psalterlein*” van eene reeks liederen getuigen, dat de latijnsche tekst de oudste, de oorspronkelijke is. Hieruit nu meen ik terecht te mogen afleiden, dat er onder deze 215 lofzangen liederen schuilen, die in de vrome Middeleeuwen zijn ontstaan en toen reeds op dezelfde melodie werden gezongen. Voor het eerste vindt men bewijzen bij BÄUMKER, MONE, DANIEL en DREVES, terwijl tegen het tweede moeielijk iets valt aan te voeren. Nu waren deze middeleeuwsche latijnsche gezangen het gemeen goed der westersche kerk, waarop de kerk der Nederlanden met andere gelijk recht bezat, terwijl er, zoo wij den verzamelaar van *Messis copiosa* mogen gelooven, door onze voorouders bij het begin der XVIII eeuw reeds meer dan 400 werden gezongen.

Maar, zoo zou ik willen vragen, wanneer de echo van het middeleeuwsche latijnsche lied zoo vaak in het duitsche „*Kirchenlied*” wordt gehoord, indien daarin zoo menig lied naar tekst en melodie is overgegaan, mag, ja moet men dan niet aannemen, dat dit ook met het lied onzer voorouders het geval was? Dit vermoeden is eigenlijk geen vermoeden meer, omdat wij boven reeds bewijzen voor de waarheid daarvan mededeelden; ik noem het nog slechts

een vermoeden, in zooverre een voortgezet onderzoek, naar mijne overtuiging, in deze nog eene reeks schitterende bewijzen zal leveren.

Door deze ontdekking werd de opvatting, die ik mij van ons ondernomen werk: „*Een Katholiek gebeden en gezangboek voor Nederland*” had gevormd aanmerkelijk gewijzigd. Er ging mij een licht op uit vroegere eeuwen; ik zag de ruïne van ons voorvaderlijk geestelijk lied duidelijk voor mij staan, maar was daarbij geheel anders te moede. Ik zag ze voor mij staan in haren grootschen, machtigen eenvoud, maar terwijl ik vroeger huiverde eene poging tot herstel te wagen, omdat ik het grondplan niet kende en niets wist van de wijze, waarop onze voorouders dit heerlijk gebouw God en zijnen Heiligen ter eere hadden opgetrokken, meende ik nu de grondslagen te zien en de verdere constructie van het geheel. De moderne bouw, daarnaast in latere eeuwen geplaatst, verloor in mijn schatting steeds meer van zijn waarde en de gedachte, om met behulp van bekwame werklieden, de restauratie te beginnen werd steeds levendiger.

Zoo blijkt dan ook reeds, wat het antwoord zal wezen op de boven gestelde vraag; wat er gedaan moet worden, om tot een goed kerkelijk volkslied te geraken. Wij moeten terug naar vroegere eeuwen, waarin de christelijke kunsten met elkander in den dienst des Heeren wedijverden; wij moeten weer leeren zingen „met de zinrijkheid, innigheid en den gloed van ons Katholiek voorgeslacht”.

Maar hoe moet dit werk worden aangevat?

Wij mogen er niet tegen opzien bibliotheken en handschriften te doorzoeken. De archeologische studiën zijn in onze dagen in vollen gang; zoo wij het nu reeds wagen den inhoud van een algemeen zangboek vast te stellen, loopen wij gevaar over ettelijke jaren het billijke verwijt te moeten hooren: „het boekje is goed bedoeld en goed uitgevoerd, het is echter jammer, dat de samenstellers zich de moeite niet gaven de oude bronnen te bestudeeren, daardoor zou hun werk aan historische en letterkundige waarde, aan innigheid van godsvrucht, aan kracht van uitdrukking hebben gewonnen”. Dit verwijt mag men ons nimmer kunnen

maken. Nu zijn echter de zangbundels, die tot dusverre werden geraadpleegd, onvoldoende, wijl ze bijna uitsluitend uit de 17e eeuw, uit den tijd van verval, dagteekenen. Wij moeten dus verder terug. De uitgave van „*Een devoot ende profitelyck Boeccken*” en de handschriften der XVde eeuw, door BÄUMKER ons aangeboden, hebben geleerd, dat er heel wat beters bestaat, dan „*Het Paradijs*,” „*Den zingende Zwaan*,” „*Oude en Nieuwe Lofzangen*,” Stalpert en soortgelijke bronnen. Nog nooit zijn onze boekenverzamelingen met het oog op een katholiek zangboek doorzocht. De studie van het geestelijk lied onzer voorvaderen, vooral van het kerkelijk lied, is van katholieke zijde nog weinig beoefend. Wat wij bezitten, is, behalve den bundel van THIJM, uit het buitenland of van protestanten afkomstig. Maar de werken van WILLEMS „*Oude Vlaemsche liederen*”, uitgegeven door F. A. SNELLAERT; van DE COUSSEMAKER: „*Chants populaires des Flamands de France*”; van LOOTENS EN FEIJS: „*Chants populaires Flamands avec les airs notés*”; SNELLAERT „*Oude en nieuwe liedjes*” en anderen hadden een geheel andere strekking en bevatten betrekkelijk weinig voor ons doel. G. KALFF behandelt in zijn „*Het lied in de Middeleeuwen*” (Brill Leiden) uitsluitend het wereldlijk lied; ook Dr. ACQUOY had met de uitgaven zijner schoone verzameling „*Middel-eeuwsche geestelijke liederen*” een geheel ander oogmerk en de titel: „*Oude en nieuwe Kerstliederen*”, dien THIJM aan zijn bundel gaf, toont duidelijk, wat hij vooral beoogde. Voor verschillende feesten van het kerkelijk jaar vinden wij daarin zeer weinig, voor sommige gelegenheden niets. Zonder overdrijving mag men zeggen, dat het veld voor onzen arbeid nog braak ligt.

Gelukkig echter is het niet onbekend. Na HOFFMANN VAN FALLERSLEBEN werd het ons door MONE in zijn: „*Uebersicht der Niederländischen Volks-Literatur*” aangewezen. Van bladzijde 148—194 geeft hij ons daarin niet minder dan 115 bronnen aan, deels verzamelingen, deels handschriften. Deze opgave — al zijn er ook liederen onder, „gelijk MONE zegt, die niet in de kerk gezongen werden, ofschoon ze zich overigens van de kerkelijke liederen niet onderscheiden — deze opgave is voor ons van onschatbare waarde.

Ten bewijze deel ik den inhoud mede van eene der schoonste en rijkste verzamelingen uit het begin der 17de eeuw, die in handschrift berust in de *Koninklijke Bibliotheek* te *Brussel*. Zij bevat 338 liederen in onze moedertaal, waarvan „*de meeste wel oud zijn*” zooals Prof. Dr. Acquoy zegt, maar ook andere door hun inhoud wijzen naar onzen oorlog met Spanje en de beeldstormerij. De melodie, bij menig lied aangegeven, verhoogt de waarde der verzameling. Ziehier het register.

1. Van de geboorte Christi of Kermisse.	65 liederen
2. Van de besnijdenisse Christi.	10 l.
3. Van den H. Naam Jesus.	3 l.
4. Van de dry Coninghen.	8 l.
5. Van de onnosele Kinderen.	1 l.
6. Van de passi ons heren.	40 l.
7. Van 't heil. Cruys.	2 l.
8. Van de verrijssenis Christ.	8 l.
9. Van de hemelvaart Christ.	1 l.
10. Van Sinxen.	2 l.
11. Van de H. Dryvuldicheit.	2 l.
12. Van het H. Sacrament des autuers.	22 l.
13. Van de H. Maget Maria.	46 l.
14. Van diverse Heiligen.	36 l.
15. Van de sieltjens in 't vagevier.	39 l.
16. Diversche liedekens.	70 l.

Wat een schat van liederen! 't Is de inhoud van een boek, gelijk wij wenschen. Zou het geen grove fout zijn, zoo wij dit handschrift niet eens terdege gingen bestudeeren? En al is dit nu ook misschien de rijkste verzameling, die van *Antwerpen*, *Gent* en andere moeten evenzeer onderzocht worden.

Zoo liggen er dus schatten in het buitenland, en op vaderlandschen grond....aan Prof. Dr. Acquoy komt de eer toe, ons hier den weg te hebben gewezen. Wij genieten het voorrecht door dezen degelijken historicus in de Bibliotheken van ons land te worden rondgeleid. In zijne reeds boven geprezen studie van: „*Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de Hervorming*” wijst hij ons den weg in de *Koninklijke Bibliotheek* te 's Gravenhage in de *Bibliotheek van de Maat-*

schappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden in de Vereenigde Boekerijen der Maatschappij tot bevordering der toonkunst en der vereeniging der Noord-Nederlandsche Muziekgeschiedenis en in de „steeds aangroeiende” Muziekbibliotheek te 's Gravenhage.

Wij hebben zijne aanwijzingen slechts te volgen, wij kunnen niet dwalen en zullen ongetwijfeld veel vinden, wat anderen niet aantrok, omdat wij met een geheel eigen oogmerk zoeken,

En wanneer wij dan gevonden hebben.... dan trachten wij een anderen VAN DER PLOEG te vinden, die met evenveel ijver, tact en talent deze gezangen vertaalt of in eene nieuwe kleedij steekt. Intusschen mag ik hier niet onvermeld laten, dat PATER STOKVIS mij zijn medewerking heeft toegezegd en reeds enkele latijnsche liederen in hollandsche versmaat overbracht. Drukken wij dan ook bij de behandeling der melodiën de voetstappen van J. MOHR en PATER DREVES, dan zullen, dan moeten wij wederom in het bezit komen van een kerkelijk volkslied, dat niet aan duitsche of andere buitenlandsche zangboeken is ontleend, maar op eigen vaderlandschen bodem gegroeid; dat door onze voorouders met geestdrift gezongen en naar omstandigheden slechts gewijzigd, ons christenvolk weer met geestdrift zal vervullen.

Nu weet ik wel dat er bezwaren zijn en moeielijkheden zullen gemaakt worden. Men zal ons herinneren aan het spreekwoord: „het betere is de vijand van het goede” en bedenkelijk vragen: waarom toch altijd dat oude, alsof er in onze dagen niets goed was gedaan? Waarom vijanden gemaakt? Eén vijand immers doet meer kwaad, dan negen vrienden goed doen. En hoeveel tijd zal er voor zulk eene omvattende studie niet gevorderd worden! Voorts zullen er zijn, zelfs onder onze vrienden, die vreezen, dat wij het volk harde, onbeholpen en voor een modern gevormd oor onwelluidende melodiën zullen opdringen.

Zelfs zullen er zijn, die ons tegenwerken en bestrijden. Tegen de nieuwe bouworde voor kerken heeft men krachtigen strijd gevoerd en wie durft dien strijd op het oogenblik nog

aanbinden! De *St. Gregorius-Vereeniging* heeft in groote en kleine plaatsen met ontzaglijke moeielijkheden moeten worstelen en welk een onberekenbaar nut heeft ze in weinig jaren niet gesticht! Er zijn altijd menschen geweest en zij zullen er wel blijven, die de Liturgie naar eigen inzicht wijzigen en niet vragen, wat de kerk wenscht en voorschrijft, maar alleen wat hun bevalt en het volk belijft. Onder dezen schuilen onze tegenstanders, op hunne medewerking mag voorshands niet gerekend worden. Daarom ook acht ik het onnoodig naar hunne bezwaren te gissen en hunne moeielijkheden te bespreken; met dezulken is moeilijk redeneeren.

Op de andere bedenkingen wensch ik nog kort te antwoorden.

Vooreerst dan moet ik met nadruk verklaren, dat het volstrekt de bedoeling niet is, het werk van tijdgenooten, „omdat het niet oud is” te verwerpen. Niets zou dwazer en onmenschkundiger zijn. Wat daarin goed is, moet behouden blijven, ofschoon het oordeel allicht strenger zal worden, naarmate zich meer bronnen ontsluiten, naarmate wij meer degelijke studiën hebben gemaakt. Ten anderen echter vreezen men evenmin, dat wij oude liederen zullen opnemen, alleen „omdat ze oud zijn;” het zou zelfs verkeerd wezen, ze daarom de voorkeur te geven. Ook moet er met den smaak en de ontwikkeling van ons volk worden gerekend. Veel kon er vroeger door en zou zelfs nu geen aanstoot wekken, zoo wij niet volmaakt met de overlevering hadden gebroken.

Op de tweede moeielijkheid meen ik te moeten antwoorden, dat het betere, de vijand van het goede, in deze moet worden nagestreefd. Hiervoor meen ik voldoende gronden te hebben aangevoerd. Zeker zal er veel tijd en inspanning noodig zijn; daarvoor echter mogen wij niet terugschrikken. Wij hebben ons reeds zoolang beholpen, op één of een paar jaren mag niet gezien worden. Wij moeten werken zonder overhaasting. Het ongerief, door de vertraging veroorzaakt, kan immers licht worden weggenomen door de voorloopige uitgave van een klein zang- en gebedenboekje (als b.v. *Cantate* van MOHR), dat klein, maar betrekkelijk volledig moet wezen en tevens als inleiding dienen tot het ver-

hoopte: *Katholieke Gebeden- en Gezangboek voor Nederland:*
„Looft den Heer!”

Om eindelijk nog een weinig de vrees te temperen van hen, die mochten meenen, dat onze keuze op onmogelijke melodiën zal vallen, wil ik er ten slotte een vijftal mededeelen. Ieder kan dan oordeelen en zien, of zijn vrees gegrond was. Nu zal men wel zeggen, de beste vruchten liggen ook hier wel boven. Dit is echter het geval niet. Om niet te misleiden en later niet teleur te stellen, behoefde ik wel niet de minste in waarde te kiezen, maar mocht ik evenmin de meest moderne van toon nemen.

Met een paar aantekeningen op de volgende liederen, wil ik deze verhandeling besluiten, in de hoop, dat ze voor de studie van ons geestelijk lied eenig nut moge stichten.

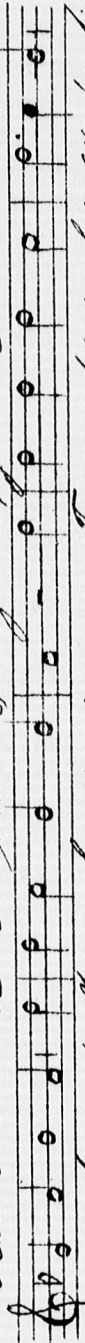
Het eerste lied is, uit hetgeen ik boven pag. 52 zeide, genoeg bekend. Den tekst van n°. 2 vond ik in: „*Oude en Nieuwe lofzangen*”; de melodie is die van: „*O quam amabilis*.” (Zie BÄUMKER Band I n°. 129.) Dit lied vindt men met denzelfden tekst en dezelfde melodie in de meeste duitsche zangboeken. De melodie en den tekst van het volgende lied: „*Popule mi, quid merui*” (vertaald door Pater STOKVIS) vindt men in *Messis copiosa*. Volgens BÄUMKER (Band I n°. 224) is dit latijnsche lied eene omschrijving der improprien en later bij deze melodie gevoegd. Men vindt de melodie met den tekst: „*O Traurigkeit, o Herzensleid*” in de meeste duitsche zangboeken. Het volgende lied: *Jesu, dulcissime* (door P. STOKVIS vertaald) is geheel aan *Messis copiosa* ontleend. De melodie en de latijnsche tekst „*Puer natus in Bethlehem*” (vertaald door Pater STOKVIS) is genomen uit het *Paradijs* van *Theodotus* en komt ook in de meeste duitsche liedeböeken voor.

Mijn hart kom ik u geven.

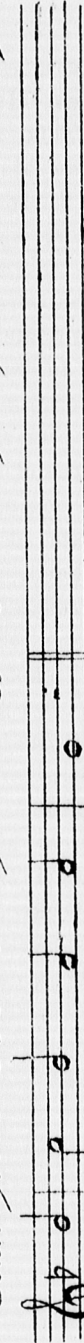
Cor me-xum be de-do, je su dul. cis. si. me, En' for pro
Mijn hart kom ik u ge-ven, O Je. sus, mild en goed. 'Om hart aan
Mijn Heer will ich wilschenden, Heer Je. su, göttlich Heer. 'In dich u

con de ce-do, Je su cha. ris. si. me, Tu cor. da so. let ex. pe. tis,
hart de le. ven' doet u, o Je. sus roet, Al. leu. Givendacht het hart aan mij,
gave ver. den. Con. Heer Je. su, lieblich Heer; 'Nimm von mein Heer, Dein Herz sei mein

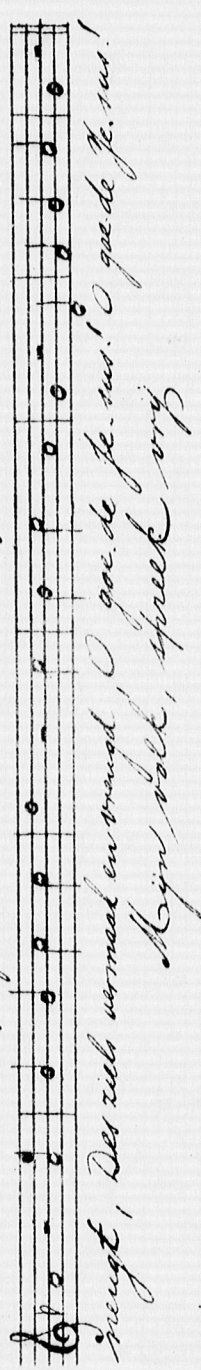
Tu cor. da so. la di. si. cis. 'Ah, a. mon te, ut a. mas me,
Hechts har. ten mind en, von deet Gi. 'Kint Gi zoos teer, 'L'ing di zoos weer,
Lass bei. de Heer. ren ein Heer Heer! 'O all lieb. sei. ches Heer. de. Je. su.

Je. su sus. sis. si. me
O Je. sus, lie. se Heer!
Heer, lie. bes, Je. su. lein.

Hoe aangenaam en zoet

2

Jean Lucissime.

*Je - su, dul - cis - si - me Je - su mi - ti - si - me, ye
O Je - su, good! light Good, O Je - su, mild in word, from*

du char. vis si. me. der. va. ter. on. der. he. den. !

Al. le. ho. nig. rijt. gij. mij.

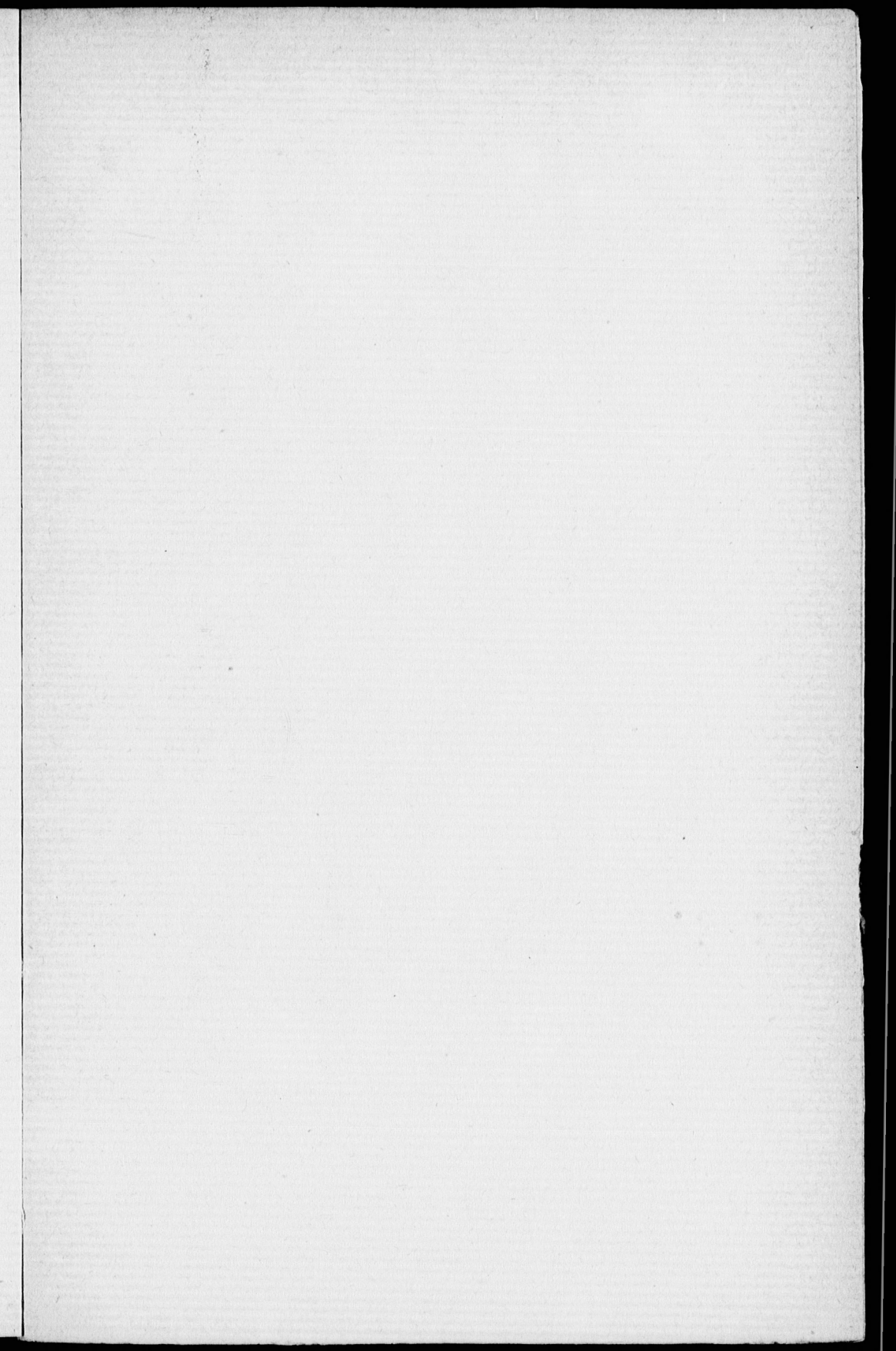
Al. mijn. lief. de. gro. te. U. vre.ugd. der. he. den. !

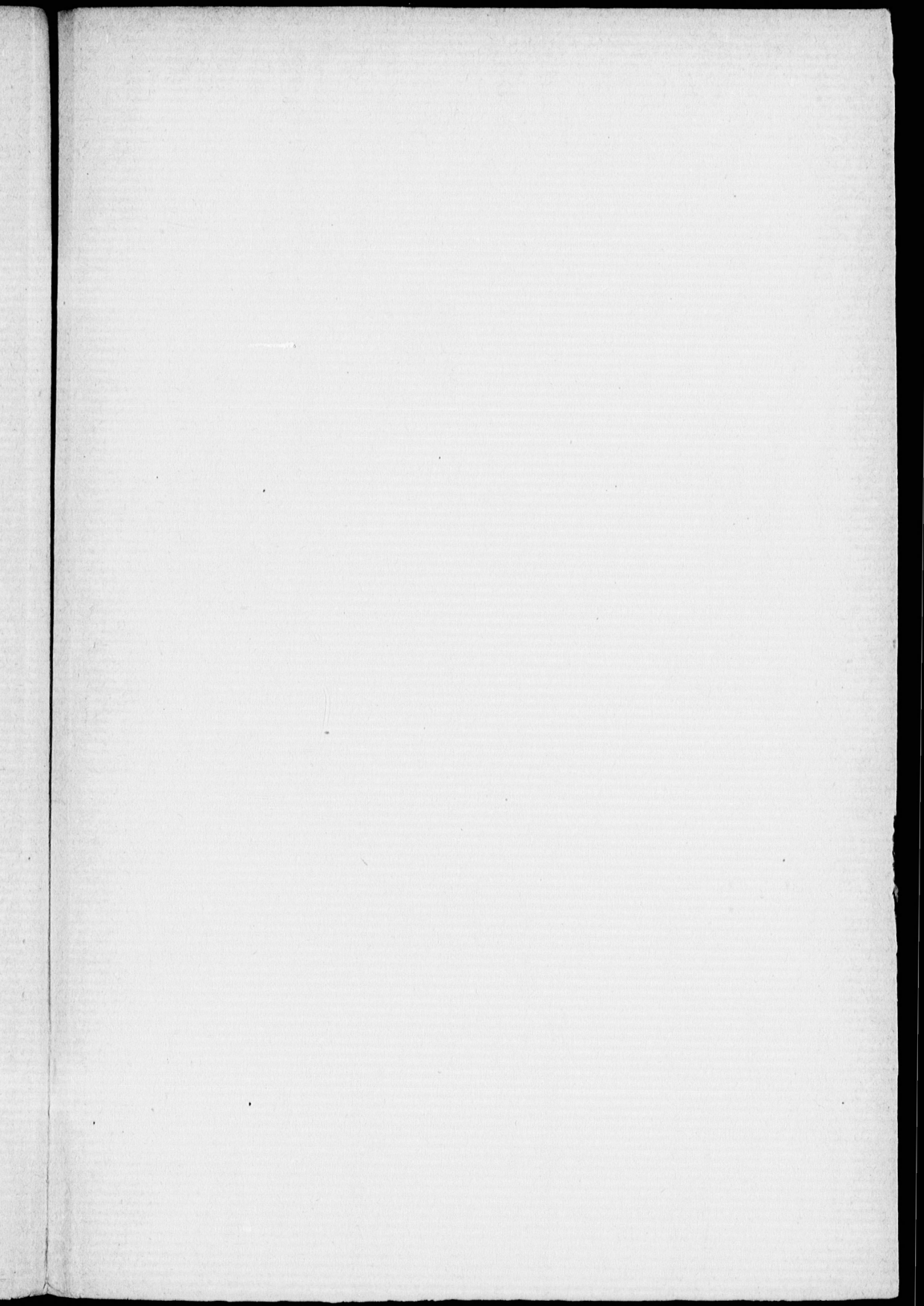
Nu wil' re mezelor st,
 Nu con de je, par es, O amor cordiu.
 Voor hoor sen me lo. dy, Voor hart sen art de mij, O broot in/pretu.
 En kind ge baard in Rebbelheer.

Con Kind ge-ward im Beth-gle-ben, Al-le-ly-ja!

 The musical notation is a single staff in G major (one sharp) and 2/4 time. It begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody starts on G4, moves to A4, then B4, and continues with various intervals, including a descending line from E5 to D4. The lyrics are written below the staff, with some words in italics.

To u - we sing ja - ru : sa - lem *Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja!*

Verschenen en voorhanden bij **Wed. J. R. VAN ROSSUM,**
Boek- en Muziekhandel te UTRECHT.

Quinque Laudes diversae Negen-en-twintig gezangen ten gebruike onder het lof voor gemengd koor; verzameld en gearrangeerd door **Fr. Eppink Pr.**

Part. f **3.—**

Stel stemmen „ **1.50**

St. Gregorius Magnus. Kerkelijke gezangen met en zonder orgel, voor gelijke stemmen, bewerkt en verzameld door **Fr. Eppink Pr.** (Derde druk).

Partituur in één deel . . f **3.60**

Stel stemmen „ **4—**

Afzonderlijk:

Deel I (2 en 3 st. gezangen) Partituur f **2.—** Stel stemmen f **1.50**

„ II (4 st. gezangen) „ **2.50** „ „ **2.60**

Vijf gezangen voor kinderen op den dag der eerste H. Communie. Oude melodieën, tweesteminig gezet met begeleiding van orgel of harmonium door **Fr. Eppink Pr.** (Tweede druk).

Part. f **0.45**

Melodieën „ **0.03**

„Looft den Heer!” 16 gezangen ter eere van het Allerh. Sacrament, van het Allerh. Hart, van den Zoeten Naam en van de H. Maagd, verzameld en van eene eenvoudige begeleiding voorzien door **Fr. Eppink Pr.** (Tweede tienduizendtal).

Part. f **0.75**

Melodieën „ **0.10**

„Looft den Heer!” (Tweede stukje). 16 gezangen voor de verschillende tijden en voornaamste feesten van het Kerkelijk jaar, verzameld en van eene eenvoudige begeleiding voorzien door **Fr. Eppink Pr.**

Part. f **0.75**

Melodieën „ **0.10**